

HOÓS JÁNOS

GLOBALIZÁCIÓ, NEMZETI SZUVERENITÁS ÉS DEMOKRÁCIA MAGYARORSZÁG HELYZETE A GLOBÁLIS VILÁGBAN

Korunk új világrendjében alapvetően átendeződik a globalizáció, a nemzeti szuverenitás és a demokrácia viszonya. Ebben az új helyzetben minden országnak, köztük hazánknak is elkerülhetetlenül szembe kell néznie azzal a körülménnyel, amit Dani Rodrik fogalmazott meg és a globális világgazdaság politikai trilemmájának nevezett, hogy e hármas egyidejűleg nem valósítható meg. E trilemmára adott válasz pedig alapvetően meghatározza azt, hogy miként alakul a világ és benne hazánk jövőbeni sorsa. A cikk e trilemma kialakulásának mozgatóerőivel, az arra adódható válaszokkal foglalkozik, kísérletet téve arra, hogy Magyarországra vonatkozó tanulságokat is levonjon.

A RAJNA-VESZTFÁLIAI BÉKESZERZŐDÉS ÉS A NEMZETI ÁLLAMOK

A XIX.-ik század második felének és a jelenlegi századunknak egyik legjellemzőbb jelensége a globalizációnak az emberiség történetében példátlan térhódítása és korszakos jelentőségű hatása a nemzeti államok szuverenitására (a nemzeti szuverenitásra) és ezen államok működési mechanizmusára, különösen demokratikus politikai rendszerük alapelveinek érvényesülésére (a demokráciára). Itt korszakos változásoknak lehetünk tanúi, amelyek centrumában a nemzeti és állami létnek a rajna-vesztfáliei békeszerződés (1648) által meghatározott és alapvetően több száz éven keresztül érvényesülő radikális átalakulása zajlik, mely végbe: a nemzeti szuverenitás érvényesülésének jelentős megváltozása, korlátok közé szorítása és sok tekintetben felülírása (elvesztése) a globális politikai erők, szereplők (intézmények, vállalkozások – főleg multinacionális korporációk –, civil szerveződések) által és azok javára.

A rajna-vesztfáliei békeszerződés elismerése és betartása többé-kevésbé a gyakorlatban is a nemzeti államok szuverenitását (függetlenségét) biztosította, valamint a nemzeti államok, kormányok kompetenciájába helyezte a nemzeti érdekek, értékek védelmét, azaz az egyik állam viszonyát a másik államhoz (illetve államokhoz) egyenlőségi alapra helyezte, megtiltva az egyes államok belügyeibe való beavatkozást.

A rajna-vesztfáliei békeszerződés által biztosított szuverén nemzeti állami lét keretein belül alakultak ki a konkrét nemzeti politikai döntési mechanizmusok, így azok legfejlettebb prototípusát, a parlamenti demokráciát Angliában hozták létre

A tanulmány a kiadás alatt lévő „The Great Financial and Economic Crash of 2008 and its Theoretical Implications” című könyv alapján készült.

olyan alapvető jellemzőkkel, mint a szuverén nemzetállam, választott parlamenttel. E parlament, mint szuverén törvényhozói testület választókerületekben történő megválasztással és lényegében általános és titkos választás révén jön létre. A parlamenti demokráciának számtalan nemzeti variációja alakult ki, de mindegyik közös lényegi jellemezője: szuverén, demokratikus állami szerveződési forma.

A demokrácia olyan rendszer, amelynek a keretei között nyílt versenyben dől el, ki birtokolhatja a hatalmat. A gazdaság fejlettsége, a társadalom polgárosodott volta, a civil szféra szerepe, a politikai kultúra, a kompetitív és a konszenzusos elemek aránya stb. szerint a demokrácia jellege és minősége sokféle lehet, de van egy minimális feltétel: a népnek módjában áll törvényesen leváltani a kormányzatot. Ezt a szabad és a nyílt választások teszik lehetővé.

Ennek előfeltétele egyfelől a kormányzás átláthatósága, az ellenőrzés és korlátozás nélküli hatalmi monopólium (vagy hegemonia) kizárása, a szabad sajtó, a független bíróságok és közintézmények, a „fékek és ellensúlyok” rendszere – a hatalommegosztás. Másfelől a politikai alternatíváképzés, a váltópárt(ok) versenyhelyzetének – részint az előbbiekkal megegyező – biztosítékai.

A nemzeti szintű politika arénájában a demokráciát, különösen annak liberális formáját azon szabályok, előírások és intézmények klasztereinek a megléte különbözteti meg, amelyek mindegyike szükségeltetik annak sikeres működéséhez; bármelyik hiánya esetén a demokrácia csak korlátozott lehet. Ezek: (a) a választott képviselők alkotmányos ellenőrzési joga a kormány politikája felett; (b) annak a mechanizmusnak a létrehozása, amely lehetővé teszi, hogy a választott képviselőket kulturáltan és békésen, kellő gyakorisággal, tisztán és szabad választásokon leváltásák; (c) minden felnőtt állampolgárnak joga legyen szavazni, (kivéve, ha ezt szellemi képessége, törvénysértő cselekedete kizárja); (d) az állampolgár jogosultsága bármely közhivatali pozíció betöltésére; (e) a véleménykifejtés szabadsága, beleértve a kormányzat kritikáját is; (f) az információkhoz való megfelelő hozzájutás; (g) jogosultság arra, hogy politikai, társadalmi és kulturális független szervezeteket hozzanak létre, azokhoz csatlakozzanak és ezáltal törvényes, békés eszközökkel alakítsák, formálják a társadalmi életet.

A demokrácia legfejlettebb formájában érvényesül a nemzeti állam polgárainak három alapvető joga: *polgárjog* (jogi védelem különböző diszkriminációk, pl. vallási, faji, nemi megkülönböztetés ellen, a vélemény- és szólásszabadság joga, szabad helyváltoztatás joga), *politikai jog* (pl. törvény előtti egyenlőség joga, gyülekezési jog, politikai tevékenységben való részvétel joga, szavazati jog, tiltakozás és fellebbezés joga), *gazdasági, szociális és kulturális jogok* (pl. munkához – megélhetést lehetővé tevő munkához – való jog, jog az alapvető élelmiszerekhez, lakáshoz, egészségügyi ellátáshoz). Az utóbbi jogok az állami szociálpolitikában realizálódnak.

Mindez a liberális demokratikus jóléti államban, amelynek legtipikusabb és legfejlettebb képviselői a skandináv államok, érte el a legmarkánsabb formáját. Állítható, hogy a modern állampolgárság, ami az elmúlt három évszázad alatt lezajlott demokratizálódási folyamat gyümölcse, a jóléti államban vált teljessé: a XVIII. században lerakták a polgári jogok alapelveit, a XIX. században megszülettek a politikai jogok, a XX. század pedig konszolidálta az állampolgár szociális státuszát a gazdasági, a szociális és a kulturális jogok deklarálásával és jelentős részben érvényesítésével is.

Természetesen a mai korban, a XXI. században is nemzeti államonként számtalan konkrét formában létezik a demokrácia, illetőleg sok nemzeti állam korántsem demokratikus berendezkedésű. Ezen sajátosságok, illetve különbözőségek megléte azonban nem változtatja meg azt aényt, hogy a világban a meghatározó és leginkább példaértékű és elérni kívánt, megcélzott államforma: az állampolgárai három alapvető jogát érvényesítő szuverén demokratikus állam.

Miként az is nyilvánvalóan történelmi tény, hogy a rajna-vesztfáliai békét követő korszak sem volt mentes súlyos, hatalmas áldozatokkal járó háborús, fegyveres konfliktusoktól. E tekintetben e korszak is, miként az előző korok, korántsem volt békés, sőt e konfliktusai sok tekintetben mérhetetlenül nagyobb emberi és anyagi veszteségekkel, tragédiákkal, szenvedéssel jártak (gondoljunk csak az első és második világháborúra, vagy a francia forradalom és az orosz bolsevik forradalom eseményeire). Ugyanakkor nagyon gyakran a nemzeti szuverenitást is megsértették, korlátozva, megszüntetve azt. A nemzeti szuverenitás iránti igényt, annak megszerzésébe, visszaszerzésébe vetett elemi erejű nemzeti hitet és törekvéseket, mozgalmakat nem tudták felszámolni; ellenkezőleg, minden szuverenitás elleni aktussal ezeket inkább erősítették. Jól igazolja ezt a nacionalizmus rendkívüli erősödése, mintegy vallásos hitté válása és az önálló nemzet államok számának exponenciális emelkedése az elmúlt másfél évszázad alatt, különösen a gyarmatok felszámolását és a Szovjetunió összeomlását követően. A nemzeti államok száma a XX. század végére közel 200-ra emelkedett, számuk főleg az 1960-as évektől nőtt dinamikusán [Hoós 2010].

A rajna-vesztfáliai békét követő korszak konfliktusai azonban nemzeti államok között, illetve azok szuverén határain belül, mint forradalmak, polgárháborúk zajlottak és alapvető céljuk: a szuverén nemzeti állam *politikai, gazdasági erősítése* (területszerző, a meglévő szuverenitást új területekre kiterjesztő, gazdasági befolyást, uralmat biztosító háborúk); *a szuverenitás védelme*, kivívása, (függetlenégi háborúk); a nemzeti állam politikai berendezkedésének, döntési mechanizmusának, kormányzati rendszerének *radikális megújítása*, forradalommal történő megváltoztatása – abban a reményben, hogy azt jobbá, hatékonyabbá, igazságosabbá, méltányosabbá teszik.

A GLOBALIZÁCIÓ ÉS HATÁSA

Korunk globalizációs folyamata új helyzetet teremtett, ami mindezeket alapjaiban rendítette meg.

Mi a mozgatórugója a globalizációnak? A piac és annak meghatározó motivációja a profit. A piac alapvető természete és létigénye globális, világméretben tud közgazdaságilag hatékonyan, racionálisan kibontakozni. Az idő előrehaladásával e motiváció által erőltetett piacbővülés és térbeni expanzió hatalmas mértékben kibővíti a piaci racionalitás szféráját. Ez világhegemoniára és szupremációra tör, mindenhol, ahol az emberi tevékenység létezik, globalizált világpiacot hoz létre. Azaz a nemzeti piacok világpiaccá válnak és korunkban e folyamat lényegében betetőződött: *a piac mindenekelőtt világpiac*. Lényegében a tőke mindegyik aggregált formája globalizálódott: az árutőke a világkereskedelemben, a termelőtőke a piac

igényeinek megfelelően választja meg helyszínét, a pénztőke a világméretű pénzpiacra. A piac közgazdasági racionalitása minden mással szemben azonosítja magát, mint a globális társadalomban létező meghatározó alapelv. Nincs olyan terület, társadalom, amely a piac által ne lenne érintve. Ma már bárhol is szembetalálkozunk a piaccal, annak kapcsolatban kell lenni a világgazdasággal, nevezetesen az áruk, a szolgáltatások, a tőke, a pénz és a hitel világgazdaságával. Az áruk árai, amelyek az egyes országokban befolyásolják a vállalkozók és politikai intézmények, hatóságok döntéseit szinte minden esetben a világgazdaságon alakulnak ki.

A piac e globalizációs törekvései elkerülhetetlenül beleütköznek a szuverén modern nemzeti állam létezési formájába. Amíg ugyanis a piac alapvetően globális természetű, a nemzeti állam és különösen annak demokratikus változata mindig nemzeti színezetű. Ez – eltérően a gazdasági, piaci formációktól – különösen jellemző az állampolgárság politikai formáira a demokráciákban. A politikai aktivitás így mindig a legszorosabb kapcsolatban van a nemzeti állammal. A modern demokratikus állam elsődlegesen nemzeti állam, és a demokrácia valamint a nemzeti szuverenitás mélyen összekapcsolódik. A felvilágosodás korának e kérdéskörrel foglalkozó nagy filozófusai mindkettőt kölcsönös összefüggésükben fejtették ki és értelmezték. *T. Hobbes* logikája szerint az emberek, csatlakozva egy társadalomhoz, létrehozzák az államot és annak következményeként a nemzetet; ezért a szuverenitás (főhatalom) az embereket, az állampolgárokat illeti, érvel *J. Locke*; így az igazi kormányzás csak demokratikus lehet, állítja *J. Rousseau*.

A szuverén nemzeti állam polgárai szavaznak, csak nekik lévén szavazati joguk; megválasztják a törvényhozó parlamentet, ami kinevezi a végrehajtó hatalmat képviselő kormányt, és a választópolgár elvárja, hogy érdekében kormányozzanak, hozzanak döntéseket: biztosítsák a polgári, a politikai, a gazdasági, a szociális és a kulturális jogait az adott állam határain belül. Az utóbbi esetben például a munkahelyet, szociális biztonságot, méltányos szociális ellátást az egészségügy és az oktatás területén. Az állampolgár azt is elvárja, hogy e jogokat választott parlamentje, kormánya, élve szuverén állami jogaival és felhatalmazásával, a külső tényezőktől (államoktól, intézményektől, vállalatoktól) is megvédje. Ha polgárok ezen elvárása nem teljesül, leválthatják a választott politikusokat. Így erőteljes nyomás nehezedik rájuk, sok esetben ez irányú cselekvési kényszernek vannak alávetve.

Ugyanakkor a gazdasági szabadság, eltérően a politikai szabadságtól, ami nemzeti térhez kötődik, globális térhez kapcsolódik, igényli azt: univerzális, kozmopolita. A piac és a demokratikus döntési folyamat ezért sajátos, megkülönböztető „birodalmat” alkotnak. A demokratikus eljárásmodok, amelyeket egy adott társadalomban a nemzeti államok vezényelnek és tartanak kézben, nem esnek egybe a világgazdasági folyamatokkal és az államok nemzetközi téren kifejtett aktivitásának hatásával.

Az előbbiekből következően egy rendkívül jelentős ellentmondás feszül a piac, mint globális erő és a szuverén demokratikus nemzeti állam, mint nemzeti, adott földrajzi határon belül érvényesülő erő között.

A piac indukálta globalizáció páratlan gazdasági előnyöket biztosíthat és de facto már lemérhetően és gyakorlatban tapasztaltan biztosított is. Ezért elemi érdek fűződik a lehető legteljesebb kibontakozásához. A globalizáció lehetővé teszi a volumenhozadék és a komparatív előnyök maximális kihasználását, a K+F, a tudomá-

nyos menedzsment legújabb eredményeinek világméretű gyors elterjesztését. A globalizáció világméretű hozzáférést biztosít a világ emberi és természeti erőforrásaihoz, mégpedig olyan módon, hogy azok hatékony hasznosítása válik lehetővé. Mindez történelmileg páratlan hatékonyság javulást, erőforrás- és jövedelembővülést eredményezett már eddig és még gyorsabb és nagyobb bővülést eredményezhet a jövőben. Jól illusztrálja ezt Kína, India és a kelet-európai volt szocialista országok bekapcsolódása a világ globalizációs folyamatába. Ennek révén nemcsak hatalmas új piacok nyíltak meg, de milliárdos nagyságrenddel bővült a világon hasznosított munkaerő, ami még ráadásul fegyelmezett, szakmailag is viszonylag felkészült és a fejlett országokban érvényesülő bérek töredékért hajlandó dolgozni. E globalizációs folyamat Kínát a világ második legnagyobb gazdasági hatalmává tette és Kínában százmilliókat emelt ki a mélyszegénységből. Nem lebecsülendő az a világméretű hatás sem, hogy nagyrészt ennek köszönhetően – azaz a viszonylag alacsony költségekkel előállított és ugyanakkor kellően korszerű termékek és szolgáltatások hatalmas kínálata folytán – az elmúlt két évtizedben nem alakult ki a világban érdemi inflációs nyomás. Mindez a pénzpiacokra is kedvező hatással volt és egyik oka volt annak, hogy alacsony kamatok mellett lehetett termelői és fogyasztói hitelekhez jutni, e hitelek pedig nagyon is pozitíven járultak hozzá mind a termelés, mind a fogyasztás világméretű dinamikus bővüléséhez a jelenlegi világválságot megelőző két évtizedben.

A pozitív kínai példa mellett negatív példaként lehet felhozni a Szovjetunió megszűnését és az újonnan létrejövő Oroszország nagyon is nehézkes, lassú és ellentmondásos fejlődését. Egyértelmű, hogy a szovjet gazdaság a világ globalizációs folyamataiból való kimaradása miatt veszítette el versenyképességét. Határain belül bezárkózva, illetve az embargó által kényszerítően bezárkóztatva képtelen volt a globalizáció nyújtotta lehetőséggel élni, emiatt nemcsak behozhatatlan hatékonysági, technikai, technológiai hátrányba került a fejlett kapitalista világgal szemben, de gazdasága képtelenné vált arra, hogy legitimálja – mindenekelőtt megfelelő életszínvonal biztosításával – politikai rendszerét, így szükségszerűen magának a politikai rendszernek kellett megszűnnie. Az új Oroszország problémái jelentős részben hasonló természetűek: főleg azért, mert nem hajlandó állami szuverenitásából engedni, nagyon is korlátozottan hajlandó bekapcsolódni a globalizációs folyamatokba. Olyan mértékű erőteljes védelmet biztosít például a nemzeti tulajdonnak és gazdálkodóknak a globális tőkével, vállalatokkal szemben, ami nagymértékben fékezi az állandóan megújuló technika, technológia, valamint a modern vállalati vezetési ismeret és gyakorlat transzferét, ezáltal az ország modernizálását, felzárkózását a fejlettebb országok sorába. Jól szemlélteti ezt, hogy a külföldi működőtőkeimport nagyságrendileg marad el a kínaitól, az országban még mindig az energia- és nyersanyagsektor dominál, és egyre késik – a nagyrészt nemzetközileg versenyképtelen nemzeti ipar (például polgári repülőgépgyártás) védelme miatt – az ország WTO-tagsága is.

A globalizáció azonban rendkívül súlyos veszélyeket is hordoz, és ha ezeket nem tudják elhárítani, illetve érdemben mérsékelni, nemcsak az előnyöket drasztikusan csökkentő gazdasági és társadalmi veszteségeket okozhat, de beláthatatlan következményű világméretű gazdasági és politikai válságok előidézője is lehet. A globalizáltá vált piaccal, azaz a piac világpiaccá válásával annak a nemzeti piacokon jól

ismert kudarcai is globálissá váltak. Így nemzetközi monopóliumok, externáliák, közjavak, információs problémák jelennek meg, a világpiac, miként a nemzeti piac, magára hagyása esetén világgazdaság instabilitását, a világgazdasági válságok kialakulását idézheti elő. Továbbá a világpiac éppúgy a közgazdasági hatékonyságot preferálja, mint a nemzeti piac, azaz nincs tekintettel a méltányos jövedelemelosztásra, így politikailag instabilitást, társadalmi robbanást, súlyos társadalmi konfliktusokat előidéző szélsőséges jövedelemelosztást, szegénységet, nyomort produkálhat.

Az előbbiekből következően, miként a nemzeti piacok, a világpiac sem működhet vákuumban, szabályozatlanul, e tekintetben is kell lennie a piaci döntési mechanizmus mellett egy olyan addicionális döntési mechanizmusnak, amely képes elősegíteni a globális piac pozitív hatásait és megfelelően korrigálni kudarcait, problémáit. A nemzeti piacokon ezt a funkciót a nemzeti állam látja el, megfelelő kormányzati, közösségi, intézményi és döntési rendszer kialakításával, azaz nemzeti kormányzással. Ennek keretében a következő, a piaci kudarcokhoz és problémákhoz szorosan kötődő alapvető funkciókat látja el: *szabályoz* (például a monopóliumot), *erőforrásokat allokál* (például közjavak létrehozására), *a jövedelmeket újraosztja* (finanszírozza az állami szociálpolitikát), *stabilizálja a nemzetgazdaságot* (például fiskális és monetáris politikával elhárítja a súlyos gazdasági válság kialakulását).

A globálisan jelentkező feladatokat azonban a nemzeti állam, kormányzás nem tudja megoldani. Ennek egyik oka az a már említett ellentmondás, ami a globalitásra törő piac és a szuverén nemzeti állam között feszül, a másik ok az, hogy a világpiac indukálta globális piaci kudarcok, problémák érdemi kezelése meghaladja a nemzeti kormányok kompetenciáját, nemzeti határokon belül, ha akarnák, sem tudnának azokon úrrá lenni.

A globalizációt illetően a nemzeti kormányzás paradox helyzetbe került: egyfelől alaptermészetéből adódóan fékezi annak pozitív hatásai kibontakozását, másfelől a globalizált piac kudarcait, problémáit érdemben nem tudja orvosolni.

Jelenkori világunkat a multinacionális tőke mobilitása és hatása mozgatja, miközben ezt a hatást a területi szuverenitáson alapuló államok rendszerének béklyói korlátozzák. A globális gazdasági és politikai rendszereknek ez a kedvezőtlen párosítása fékezi azoknak a multinacionális politikai, gazdasági és kulturális intézményeknek a térhódítását, amelyek képesek hatékonyan reagálni a mai globális civilizáció kihívásaira.

Kétségtelen, hogy az egyes szuverén országoknak, nemzeti kormányaiknak és polgárainak elemi érdeke a globalizáció előnyeinek a realizálása. Ez azonban a legtöbb esetben bizonyos áldozatok vállalásával, politikailag befolyásos érdekcsoportok, lobbik érdekei sérelmével is jár. Példa erre a nemzetközileg versenyképtelen iparágak leépítése. A demokratikus politikai döntési rendszerben ezen érdekek érvényesítésének nagyok az esélyei, mivel a választásoknak a kimenetelét dönthetik el, a politikai hatalom megszerzését, illetve megtartását befolyásolhatják. Így a demokratikus politika mindig rövid távú érdekeltsgű, szinte szükségszerűen az, mivel rövid távon dőlnek el az alapvető hatalmi kérdések, és ha a politikusok ezt figyelmen kívül hagyják, a távlati jövőben elérhető globalizációs előnyöket helyezik előtérbe a befolyásos lobbik, szavazók rövid távú érdekeivel szemben, könnyen olyan helyzetbe kerülhetnek, hogy nem lesz módjuk azokat realizálni, mert kiszavazzák őket a hatalomból. E tekintetben itt a közgazdasági és politikai racionalitás

egy ugyancsak kedvezőtlen párosításáról lehet beszélni amennyiben: alaptermészetükből következően az előbbi hosszú távú, az utóbbi pedig rövid távú megközelítést igényel. A politikai döntések e problémáját, azaz az ún. „shortsightedness effect”-et, következményeit a közgazdaságtan és a politológia kellő mélységben tárta fel, rámutatva, hogy e rövid távú szemlélet kiapadhatatlan forrása lehet a sikeres politika és a hatékony gazdálkodás közötti konfliktusoknak. Az a politika, amely hosszabb távon a társadalmi előnyök és hátrányok, eredmények és költségek szempontjából előnyös, nem szükségszerűen növeli a politikusok újjáválasztásának esélyeit. Természetesen ez nagymértékben hátráltathatja globalizáció kibontakozását, az abban lévő előnyök hasznosítását.

Amint már utaltuk rá, a globalizált piac minden egyes kudarca, problémája olyan természetű, amelyek megszüntetésére, illetve megoldására csak nemzeti szintű kormányzással nincs mód. Ezek túlnőttek a nemzeti kormányzás kompetenciáján. Ezt néhány példászerű utalással is jól alá lehet támasztani. A multinacionális vállalatok, vállalatbirodalmak monopolista pozícióját egy-egy kormány képtelen kellően szabályozni (gondoljunk csak a globális bankok legutóbbi válságban játszott szerepe által felvetett szabályozásai problémákra, vagy a Microsoft és az EU versenyszabályozási vitájára). A határokon átívelő negatív externáliák, környezeti problémák (például víz-, levegőszennyeződés, nem beszélve a globális felmelegedés által felvetett kihívásokról) természetesen globális megoldást igényelnek, miként a globális közjavak (például a hal- és vadállomány) védelme is. A világban tapasztalható kirívó jövedelemkülönbségek érdemi csökkentése (a világ összes jövedelmének 80 százalékát a világ népességének 10 százaléka birtokolja, milliárdos nagyságrendű azoknak a száma, akik mélyszegénységben élnek, 1,5 milliárd ember napi jövedelme nem haladja meg a 1,5–2 dollárt) ugyancsak globális cselekvést igényel.

A „LEHETETLEN HÁRMASSÁG” ELMÉLETE

A nemzeti kormányok korlátozott cselekvési hatásköre szembeötlően megmutatkozik a világgazdaság instabilitássá válása esetén, a világgazdasági válságok kezelésében. Az egyes kormányok nemcsak ezeket nem tudják hatékonyan kezelni, de a jelen globalizációs körülmények között a saját nemzeti szintű makrogazdasági stabilizációs politikájuk is nagymértékben korlátozott. Mutatja ezt a jól ismert ún. „impossible trinity”, a *lehetetlen hármasság* elmélete – amelyet *Robert A. Mundell* és *Marcus Fleming* bizonyított 1960-ban [Mundell 1961] –: lehetetlen egyidejű létezése a fix árfolyamnak, a szabad tőke mozgásnak és a diszkrecionális, autonóm, független monetáris politikának. E szerint a globalizáció során megvalósuló pénzügyi liberalizáció korlátozza a kormányok gazdaságpolitikájának két fontos területét: az árfolyampolitikát és a monetáris politikát. Ez meggyőzően igazolható, ha szemügyre vesszük, milyen összefüggés van a pénztőke nemzeti határokon átívelő mozgása (a pénztőke mobilitása), a nemzeti valuták árfolyama és az adott ország monetáris politikája (az a képessége, hogy saját kamatszintjét a növekedés élénkítése és a foglalkoztatottság bővítése érdekében változtassa) között. A nemzeti gazdaságpolitikát alakító tényezők e hármasa közül csak kettő esetében van módja autonóm célok kitűzésére, a harmadik esetében erről le kell mondania. Azaz a kormányoknak e „lehetetlen hármasság”-ot kell kezelniük.

ság” prioritásait illetően választani kell. Például, ha egy kormány annak érdekében, hogy a beruházásokat ösztönözze, a szabad tőke mozgás mellett dönt, akkor választania kell a kereskedelmet és beruházásokat elősegítő fix árfolyam vagy a nemzetgazdaságot támogató autonóm monetáris politika között. Ha a fix árfolyamot választja, olyan kamatok kell biztosítania monetáris politikájának, amely támogatja ezen árfolyamot, biztosítva azt a hozamot a beruházónak, ami annak tőkéjét az országban tartja. Ha a kamatok nem támogatják az árfolyamot és inkább például a gazdaság foglalkoztatási érdekeit tartja szem előtt, a beruházó kivonja a tőkéjét az országból, ami nyomást gyakorol az árfolyamra: a beruházó eladja a nemzeti valutát és tőkéjét más országokba, azok valutájába fekteti. Ha jelentős számú beruházó cselekszik így a valuta le fog értékelődni, amint az például 1992-ben Angliában és 1997-ben Thaiföldön történt. Közismerten Anglia esetében ez *Soros György* számára csillagászati, egymilliárd dolláros spekulációs nyereséget eredményezett. A brit kormány a tőkemobilitás és a fix árfolyam mellett kötelezte el magát. Ez azt jelentette, hogy kamatpolitikája az árfolyamot védte, preferálta és kevésbé a belgazdasági, például foglalkoztatási, belföldi beruházói, vállalkozói szempontokat. Végül a kormánynak ezt fel kellett adnia, mert a magas kamatok az akkori recessziós helyzetben fenntarthatatlanokká váltak. Az 1997 évi ázsiai pénzügyi válságra reagáló Malajzia példája pedig azt igazolja, hogy a tőkemobilitás korlátozásával lehet csak belpolitikai monetáris prioritásokat követni és stabil árfolyamot elérni. Azok az országok pedig, amelyek tőkemobilitási környezetben kamatpolitikájukat a nemzetgazdaság befolyásolásának rendelik alá, meg kell, hogy engedjék árfolyamuk fluktuációját. Ez a fluktuáció ugyanakkor növelve, illetőleg csökkentve a belföldi termelők költségeit, befolyásolja exportjukat, ezáltal növekedésüket is.

Liberalizált tőkepiaci körülmények között az „impossible trinity” elemeit a nemzeti kormányoknak különösen nehéz kontroll alatt tartani pénzügyi válságok esetén, miként azt az elmúlt évtizedek válságai, főleg a legutóbbi, 2007-ben kitört világválság is megmutatta.

GLOBÁLIS SZINTEN MEGVALÓSULÓ KORMÁNYZÁS, VILÁGKORMÁNYZÁS

Az előbbieken vázolt problémákra, kihívásokra a megfelelő megoldást, választ csak globális szinten megvalósuló globális kormányzás, világkormányzás (global governance) biztosíthat. Amint *Dani Rodrik* [2000] írja: „A dilemma, amivel szembenézünk a XXI. században az, hogy a piacot a globálissá válás hajtja, míg azok az intézmények, amelyek ahhoz lennének szükségesek, hogy ezt elősegítsék, lényegében nemzetiiek. (...) Ebből az ellentmondásból két következtetés adódik. Egyfelől a törvényalkotás határai, amelyeket nagyrészt a nemzeti határok jelölnek ki, korlátozzák a gazdasági integrációt. Ez gátolja a közgazdasági hatékonyság érvényesülését. Másfelől a termelők és beruházók azon törekvése, hogy globálissá váljanak, gyengíti a nemzetgazdaságok intézményi alapját. Ez pedig gátolja a méltányosság és politikai legitimitáció érvényesülését. Hosszú távon e dilemma feloldásának módja egy olyan világ felvázolása és megalkotása, amelyben a politika épp olyan globális, mint a gazdaság. Ez egy világkormányzás (föderalizmus) lenne, globális szinten létrehozva és vegyes – piaci és kormányzati döntéseket kombináló – gazdasággal”.

A globális kormányzásnak hasonló feladatokat kell ellátnia, mint a nemzeti kormányzásnak, csak globális szinten:

- szabályozás (például a nemzetközi monopóliumokat, elősegíteni a környezetvédelmet),
- erőforrás-allokáció (például globális közjavak biztosítása),
- jövedelemelosztás (például jövedelmek átcsoportosítása a nyomor enyhítésére a világban),
- a globális világgazdaság stabilizációja (globális monetáris és fiskális politikával erősíteni a világgazdaság stabilitását).

Ezeken túl fontos feladat a globális szintű biztonságpolitika, amelynek olyan globális kihívásokat kell kezelnie, mint például a tömegpusztító fegyverek elterjedésének és használatának megakadályozása, vagy a nemzetközi terrorizmus.

Bár a világ jelenleg nem rendelkezik globális kormánnyal, mindemellett állítható, hogy a mai világunkra, de facto és de jure olyan elvek és intézmények gyakorolnak meghatározó hatást, amelyek együttesen globális kormányzást alkotnak. Ezek a múltból örökölt és újonnan létrehozott deklarációkban, egyezményekben és szervezetekben, intézményekben konkretizálódnak. Ilyenek például az ENSZ, a WTO, az IMF, a Világbank, G7, G8, G20; ún. nemzetközi rendszerek (rezsimek), szabályok, normák, eljárások, amelyek szabályozzák és kontrollálják a globális szereplők magatartását, ilyen a hagyományos fegyverzeteket csökkentő rendszer, az atomfegyverek elterjedését megakadályozó rendszer, vagy a tengerek mélyén lévő természeti erőforrásokat védő rendszer; ilyen a WTO jogi eszköztára, amelyet ha egy ország megsért, akkor azt szankciók sújthatják; ide sorolható azonban bizonyos hitelek biztosítása is, amelyeket fel lehet használni arra, hogy egyes országokat bizonyos szabályok betartására ösztönözzenek, illetve kényszerítsenek, miként ezzel az IMF és Világbank közismerten él.

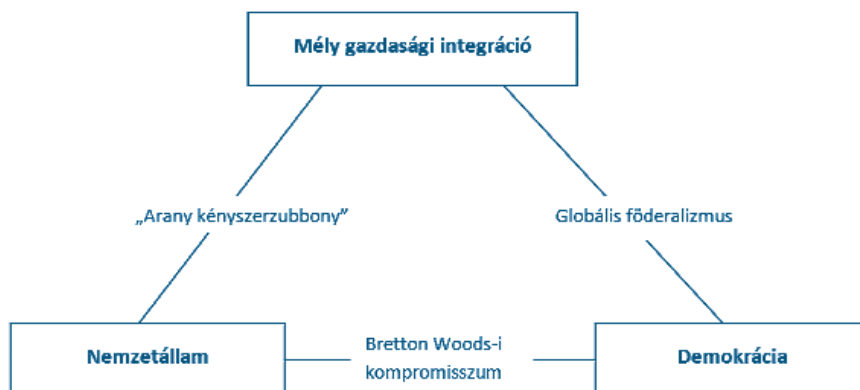
Ma még korai egy teljes körű és koherens világgazdasági rendszerről beszélni, és kétségtelenül nem létezik világgazdaság – bár azt a lehetőséget nem lehet kizárni, hogy kifejlődhet vagy kialakítható. Racionális az, ha a globális kormányzást, mint egy részben létező és bővülő kormányzási tevékenységet értelmezzük. Ebből adódóan e kormányzás jelenleg rendkívül egyenlőtlenül érvényesül. Például a globális közgazdasági kormányzás viszonylag jól kiépült, ez azonban nem állítható a környezetvédelem, a világban tapasztalható szegénység elleni harc, vagy az emberi jogok védelme tekintetében.

A GLOBÁLIS VILÁGGAZDASÁG POLITIKAI TRILEMMÁJA

Ebben az új helyzetben újra értékelődik a globalizáció, a nemzeti szuverenitás és a demokrácia viszonya. Elkerülhetetlenül szembe kell nézni azzal a körülménnyel, amit Dani Rodrik [2002] fogalmazott meg és a globális világgazdaság politikai trilemmájának (hármásának) – political trilemma of the global economy – nevezett, hogy e hármás egyidejűleg nem valósítható meg. Amint állítja (és grafikusán is ábrázolja, lásd *1. ábra*):

Akarjuk a gazdasági integrációt, hogy növeljük az életszínvonalat. Akarjuk a demokráciát, hogy a politikai döntéseket azok hozzák (vagy azok képviselői), akiket azok érintenek.

Akarjuk az önrendelkezés, a függetlenség jogát, amit a nemzeti állam biztosít (...) Mindhárom azonban egyidejűleg nem érhetjük el. A globális világgazdaság politikai trilemmája (hármasa) az hogy, a nemzetállami rendszer, a demokrácia és a teljes gazdasági integráció kölcsönösen összeférhetetlen. A háromból legfeljebb csak kettőt érhetünk el. Ebből az következik, hogy úgy tűnik: abba az irányba haladunk, hogy a globális piac globális kormányzás nélkül fenntarthatatlan. (...) Akik a nagyobb integráció mellett döntenek, szembe kell nézniük azzal a következménnyel, hogy ez erősebb világkormányzással vagy gyengébb demokráciával jár.

Forrás: Rodrik [2002], Hoós [2010].

1. ábra: A világgazdaság politikai trilemmája

A kulcsfontosságú üzenete az 1. ábrának az, hogy a nemzeti államok rendszere, a teljes („mély”) integráció és a demokrácia kölcsönösen inkompatibilis. A háromból csak kettő valósítható meg. Ha a globális integráció mellett döntünk, akkor vagy a nemzeti államiságot kell feladnunk, vagy a demokratikus politizálást. Ha pedig meg akarjuk őrizni a nemzeti államot, az ebből adódó függetlenséget, választani kell a demokrácia és a nemzetközi integráció között.

A Samuel Huntington által definiált demokratizálódási hullámok (1991)

Az első hosszú távú hullám 1828–1926

Példák: USA, Nagy Britannia, Olaszország, tengeren túli Brit domíniumok

Az első ellentétes hullám 1922–42

Példák: Olaszország, Németország, Argentína

A második, rövid hullám 1943–62

Példák: Nyugat- Németország, Olaszország, Japán, India, Izrael

A második ellentétes hullám 1958–75

Példák: Brazília, Argentína, Chile

A harmadik hullám 1974–

Példák: Portugália, Spanyolország, számos latin amerikai ország, Afrika, Kelet Európa

E „trilemma” különösen érzékeny politikai kérdéssé válik, ha azt a világon tapasztalható növekvő demokratikus aspirációkba helyezzük, amit *Samuel P. Huntington* a demokratizációs folyamat hullámainak nevezett. (Lásd keretes szöveg és 1. táblázat, valamint Hoós [2010].)

1. táblázat: A demokratizálódás igazolása, 1975–1995

	Országok 1975-ben (számuk = 147)			Országok 1995-ben (számuk = 164)		
	Autokratikus	Részben demokratikus	Liberális	Autokratikus	Részben demokratikus	Liberális
Nyugat-Európa	2	0	22	0	0	24
Észak-Amerika és Ausztrália	15	2	5	2	5	15
Latin-Amerika	18	4	3	11	5	9
Ázsia	43	2	3	12	16	20
Szub-Szaharai Afrika	14	3	2	13	3	2
Közel-Kelet és Perzsa Öböl	9	0	0	5	14	8
Kelet-Európa és a volt Szovjetunió	101	11	35	43	43	78
százalék	68,7	7,5	23,8	26,2	26,2	47,6

Forrás: Hoós [2010].

Az 1974-től kezdődő jelenlegi hullám domináns pozíciót biztosított a liberális demokráciáknak a világ sok régiójában. 1974-ben az országok 68 százalékát nem demokratikusnak lehetett minősíteni, 1995-ben pedig már 75 százalékát demokratikusnak. E demokratizálási folyamat különösen az 1980-as és 1990-es években gyorsult fel, kiterjedve Latin-Amerikára, Ázsia egyes részeire, Kelet-Európára és a volt Szovjetunióra. Amint arra *David Held* [1995] is rámutat: „Jelen korunk szembe-tűnő paradoxaként észleljük: Afrikától, Kelet Európától, Ázsiától Latin Amerikáig több és több nemzet válik a „népuralom” eszméjének a bajnokává, miközben a demokrácia igazi lényege – azaz a politikai szerveződés nemzeti formája – válik kérdésessé”.

Felmerül tehát a kérdés: a globalizáció és a demokratizálódási folyamat természetüknél fogva egymásnak ellentmondó trendek-e?

E „trilemma” akkor is rendkívül kényes helyzetet teremthet, ha egy adott országban demokratikus választások révén egy politikai erő abszolút többséget szerez a parlamentben, így szinte kizárólagos hatalmat kap választói akaratának érvényesítésre, akik ezt el is várják, hisz ezért szavaztak ily módon és a demokrácia alapelvei alapján ezen akaratukat a politikusoknak, a nemzeti kormányon lévőknek teljesíteni illik. E helyzet akkor válik kényessé, amikor a globalizáció erői ezt nem teszik lehetővé, az adott kormány kénytelen ezen erőknek engedelmeskedni és nem a választóknak. A mai világgazdaságban a hasonló esetek sokaságával találkozhatunk. Lényegében ilyen szituáció alakult ki Magyarországon a legutóbbi választások után.

A globalizáció két fő területen veszélyezteti a demokráciát és ássa alá az államnak azt a képességét, hogy autonóm módon, függetlenül kormányozzon a belpolitikai ügyekben:

1. Erodálja a nemzeti állam azon képességét, hogy kézben tartsa, *kontrollálja a politikai akciókat*. A globális politikát a „mély” integráció agresszív akciói, törekvései mozgatják – az alapvető cél valamennyi, kereskedelmet és tőkemozgást akadályozó korlát lebontása. A globalizáció növeli a tőke, az áruk és a képzett munkaerő mobilitását. Következésképpen a mobil piaci szereplőknek nagyobbak a lehetőségei az állami szabályozás kijátszására. A hatalmas, világméretű pénzügyi tranzakciók, a mind elterjedtebb off-shore zónák, a multinacionális vállalatok növekvő képessége a termelés mozgatására a határokon keresztül oda vezet, hogy az állam mindinkább elveszti ellenőrző szerepét a pénzügyi folyamatok és a termelés nemzetközi szervezetei, a multinacionális vállalatok felett. A világ egészét lefedő műholdas kommunikáció, a számítógépes adatátvitel, a nemzetközi tömegkommunikációs médiumok megjelenése által az állam elvesztette a kellő kontrollját az információáramlás felett is. Ma már a tömegkommunikáció eszközei (olcsó újságok, rádió, TV, PC) mindenütt jelen vannak. Az információk továbbítása központjainak az ellenőrzése a közvélemény manipulálásának hatékony eszközévé vált. A nemzetközi kommunikációs média e térhódítása és ennek következményeként a kellő állami kontroll lehetőségének megszűnése, illetőleg jelentős mértékű csökkenése komoly kockázati tényező a demokrácia számára, mivel nem lehet garantálni a választópolgárok tárgyilagos és szükséges mélységű informáltságát.
2. Felszámolja a piacgazdaság *társadalmi korrekciós képességét*. Az országok növekvő függése a nemzetközi piaci szereplőktől, az azok által kontrollált erőforrásoktól pedig arra kényszeríti őket, hogy versenyezzenek abban, miként tudnak nagyobb lokális előnyöket biztosítani e szereplőknek. A jóléti állam egyre inkább „versenyző állammá” alakul [Hoós 2010]. Ez az állam abban az irányban intézkedik, hogy megtartsa és vonzza a szabadon engedett globális tőkét. Makroszinten az alacsony infláció válik prioritássá, mivel ez kedvez e tőkének. Mikro-, illetve vállalati szinten a versenyt, a flexibilitást elősegítő lépéseket tesz: deregulál, privatizál, változtatja a munkajogi szabályozást, lehetővé téve a rugalmas és kevésbé biztonságos foglalkoztatást. A globális versenyképesség erősítésének nevében a szociális ellátás, juttatás terhére vállalati adócsökkentésre kerül sor. Ennek következtében a társadalombiztosítási rendszer finanszírozását jelentősen megkurtítják, a szociális védőháló meggyengül és a jövedelmi egyenlőtlenségek fokozódnak – a gazdag gazdagabb, a szegény szegényebb lesz. Mindez pedig a mai demokrácia társadalmi alapjait, legitimitását sodorja veszélybe.

Természetesen az államnak is lehetnek és vannak is eszközei a globalizáció korlátozására, szabályozására, a globalizációs integrációs folyamat akadályozására. Tipikusan ilyen eszközök: importvámok, kvóták, az árfolyam manipulálása, a külföldi hitelek igénybevételének, illetve külföldre történő hitelezésnek restriktív szabályozása, a külföldiek tulajdonszerzésének a korlátozása. E korlátozásokkal ma is találkozhatunk, de az utóbbi évtizedekben e korlátok radikális leépítésének lehetünk tanúi.

A globalizáció akadályoztatása szempontjából azonban kulcsfontosságúnak a nemzeti földrajzi határokat és az azokon belüli intézményi, jogalkotási lehatárolást kell tekinteni, amelyek a tranzakciós költségeknek egy bő és változatos halmozatot termelnek ki és terhelik a globalizációra. Ezek épp úgy részekre bontják, szegmen-

tálják a piacokat, mint a szállítási költségek vagy az importra kivetett adók, és a kiváltó okaik nagyon különbözőek lehetnek. Legnyilvánvalóbban a szerződések nemzetközi, nemzeti határokon átnyúló érvényesítése, betartatása sokkal problematikusabb, mint adott nemzeti határokon belül. A nemzeti bíróságoknak nincs is szándékában – a nemzetközi bíróságok pedig az esetek többségében képtelenek – érvényt szerezni két különböző ország jogi személye között létrejött szerződésnek. E probléma nagyon sok területen jelentkezik és különösen súlyos a pénzügyi, a tőke-transzferek tekintetében, minthogy a pénzügyi szerződések elkerülhetetlenül magukba foglalják az ígéretet törlesztésre, visszafizetésre.

Tranzakciós költségeket eredményeznek azok a nemzeti különbségek is, amelyek a szabályozási rezsimekben és az üzleti, gazdálkodási tevékenység informális és jogi szabályaiban léteznek. E különbségek növelik az országokon átnyúló eladások, vásárlások és beruházások költségeit és a nemzetközi téren tevékenykedő üzletemberek is ezekre panaszkodnak leginkább. A kereskedelmi konfliktusoknak is növekvő mértékben ezek a kiváltói.

Összegezve tehát: a nemzeti földrajzi határok akadályt képeznek a teljes (mély) integráció útjában, mivel az intézményi és a jogi határokat is megszabják. A mély integráció azt igényli, hogy mindazon tranzakciós költséget kiiktassák, amelyekkel a kereskedőknek és pénzügyi intézményeknek szembe kell nézniük a határokon átnyúló tranzakciók során.

Hangsúlyozandó, hogy a nemzeti államok az alapvető okozói e tranzakciós költségeknek. Ezek teremtenek államadósági kockázatot, veszélyt arra, hogy államok fizetéseképtelenné válnak, a nemzeti keretek megakadályozzák a globális szabályozást és pénzügyi felügyeletet, és teszik lehetetlenné, hogy a globális hitelezők a nemzeti jegybankok által biztosított hitelgaranciát kapjanak nemzetközi szinten. A globális pénzügyi rendszer napjainkban nagyon is tapasztalható diszfunkciói jelentős részben e specifikus tranzakciós költségekhez kapcsolódnak.

Így az a következtetés vonható le, hogy nemzetközi egyezményekkel, harmonizálással, egységes standardok meghatározásával kell felszámolni ezen akadályokat. Végül is csak így módon lehet learatni a globalizáció gazdag „termését”, kiaknázni az abban lévő hatalmas előnyöket. Ezt azonban, miként az EU példája demonstrálja, rendkívül nehéz elérni még olyan országok esetében is, amelyek viszonylag hasonló fejlettségűek és hasonlóan szocializálódtak politikailag és kulturálisan is.

Ezen akadályok elhárításánál ugyanakkor számolni kell azzal a nagyon is lényeges körülménnyel, hogy e nemzeti intézményeknek, jogalkotási rendszereknek, azok szuverén működtetésének, azaz e *diverzifikáltságnak* racionális létjogosultsága is van és hasznos célokat is szolgál. E célok mindenekelőtt: a nemzeti preferenciák érvényesítése, a társadalmi kohézió fenntartása, a fejlődő országok tekintetében megtalálni a módját a szegénység felszámolásának.

E tekintetben a választás, a megfelelő megoldás megtalálása korántsem könnyű. Ennek illusztrálásaként, miként Rodrik [2002], induljunk ki abból a feltételezett és ideálisnak tekinthető állapotból, hogy a világgazdaság tökéletesen integrált, globalizált, a nemzet határok nem akadályozzák az áruk, szolgáltatások vagy a tőkék áramlását, tranzakcióját. A tranzakciós költségek, az adózásbeli különbségek minimálisak, az árakban és a termelési tényezők hozamaiban lényegében teljes a konvergencia, az azonos szintek kialakulása.

A nagy kérdés az, hogy e *globalizált világ kompatibilis-e a nemzeti államok rendszerével*. Fenntarthatjuk-e a ma létező nemzetállami rendszert úgy, hogy nem biztosított a szuverén nemzeti jogalkotás, az azok közötti differenciáltság és a gazdasági tranzakciók sem akadályozottak? Ez lehetséges, ha a nemzeti államok kizárólag arra fókuszálnak, hogy megfeleljenek a nemzetközi piacnak. Ebben az esetben a nemzeti jogalkotás nem hogy nem gátolja, de maximálisan elősegíti a nemzetközi kereskedelmet és tőkemozgást. A nemzeti szabályozás és adópolitika vagy a nemzetközi standardok szerint lenne harmonizálva, vagy akként lenne strukturálva, hogy a lehető legkisebb mértékben korlátozza az integrációt. Csak olyan közjavakat biztosítana az állam, amelyek kompatibilisek az integrált piaccal. Az állami szabályozás is – lényegi tartalmát illetően – a közjavak sorába tartozik.

A világnak egy ilyen berendezkedését el lehet képzelni. Valójában sokan vannak, akik úgy vélik, hogy már ma is ilyen világban élünk. Annál is inkább, mert ahogy már utaltunk rá, a kormányok politikai akcióikban ma is igyekeznek egymást túlszárnyalni, túllicitálni a piac bizalmának a megszerzésében, a nemzetközi kereskedelem és tőke országukba csábításában, ennek megfelelő monetáris politikát folytatnak, a cél a kis állam, az alacsony adószint, a flexibilis munkaügyi szabályozás, a dereguláció, a privatizáció és a lehető legnyitottabb gazdaság megteremtése. Ez az a politika amelynek tartalma – *Thomas Friedman* [1999] találó kifejezésével élve – „politikai kényszerzubbonyt” (golden straitjacket) ad a kormányokra. Amint *Friedman* is megjegyzi, a nemzeti szuverenitás fenntartásának ára globalizált piacok esetén az, hogy a politikát sokkal szűkebb tartományban lehet gyakorolni.

Amint az ország felveszi a politikai kényszerzubbonyt, nagy valószínűséggel két dolog történik: az ország gazdasága bővül és a politikája összezsugorodik. (...) A politikai kényszerzubbony viszonylag szűk mozgásteret biztosító paraméterekre szűkíti le a hatalmon lévők politikai és gazdaságpolitikai döntési, választási lehetőségét. Ezért van az, hogy manapság rendkívül nehéz igazi különbséget felfedezni hatalmon levő és ellenzéki pártok politikája között azokban az országokban ahol felvették e politikai kényszerzubbonyt. Az ország politikai választási lehetősége leszűkül a Pepsi és Coca-Cola közötti választásra – az ízlések és politikai alternatívák csekély nüanszaira, a helyi tradíciók korlátozott követésére, bizonyos területeken önállóbb cselekvésre, de jelentős eltérés az alapvető, lényegi arányszabályoktól sosem lehetséges.

A demokratikus politizálásnak a kiszorulása visszatükröződik a gazdaságpolitikát formáló, alakító nemzeti intézmények (például jegybankok, pénzügyi hatóságok) elszigetelődésében, a társadalombiztosítás leépítésében (privatizációjában), és abban is, hogy a nemzetgazdasági fejlesztési célokat a piac bizalmát erősítő célok váltják fel. Amint a globális gazdaság megszabja a játékszabályokat, az ország lakosságának, polgárainak, egyes érdekcsoportjainak a nemzeti gazdaságpolitika feletti ellenőrzését, e politika alakításában játszott szerepét korlátozni kell.

Rodrik utal az 1990-es évek Argentínájára, mint olyan országra, amely a lehető legmesszebbre ment a *Friedman* által felvázolt irányban. Argentína minden latin-amerikai országnál radikálisabb kereskedelmi liberalizációt, adóreformot, privatizációt, pénzügyi reformot valósított meg. Minden lehetőséget megtett, hogy kedvében járjon a nemzetközi tőkepiacnak. A lehető legmagasabb piaci besorolás, pozitív minősítés (például olyan minősítő intézmények részéről is mind a Moody's) elérésének adott prioritást. Ezt kiszolgáló árfolyam- és inflációs (ezt minimalizáló)

politikát folytattak. A pénzügyi piacokat fáradhatatlanul biztosították, hogy az ország elkötelezettsége töretlen a hitelek visszafizetését illetően. 2001-ben például a kormány érvénytelenítette szerződéseit, amelyeket lényegében a választópolgárok minden meghatározó rétegével kötött – így az állami alkalmazottakkal, a nyugdíjasokkal, a helyi önkormányzatokkal, a bankbetétesekkel – azért, hogy egy centtel se kelljen megkurtítania a külföldi hitelezőkkel szemben fennálló kötelezettségét.

Ami azonban Argentína sorsát a külföldi hitelezők, a pénzügyi piac szemében végső soron megpecsételte, az nem a kormány tevékenysége volt, hanem az argentinok, a választópolgárok hajlandósága arra, hogy elfogadják kormányuk intézkedéseit, szándékát. E tekintetben pedig a piac egyre inkább szkeptikussá vált, egyre kevésbé hitte, hogy a kongresszus, a tartományok, a szavazók tolerálják a külföldi kötelezettségeknek a belföldi kötelezettségek elé helyezését. Végül is a piacnak lett igaza. Néhány napos tömegmegmozdulás és utcai zavargás után a kormánynak le kellett mondani és egy gyors, a belföldi érdekeknek megfelelő hatalomváltást kellett végrehajtani.

Az argentin példa azt mutatja, hogy a tömegpolitizálás hosszú árnyékot vet a nemzetközi tőkemozgásra, még akkor is, ha a politikai vezetők egyoldalúan elköteleztek a „mély” integráció irányában. A demokráciában, amikor a külföldi hitelezők követelése összeütközésbe kerülnek a belföldi politikai szereplők szükségleteivel, igényeivel, az utóbbi nyer elsőbbséget. A demokrácia leveti a politikai kényszerzubonyt. Különösen akkor, amikor az állampolgárok szavazati jogát kiterjesztik, a tömegpolitizálás normává válik. Ebben az esetben a belgazdasági nemzeti célok mind sikeresebben kezdenek versenyezni a külső befolyással és korlátozó tényezőkkel

Koncepcionálisan egy nyilvánvaló alternatíva, hogy nem a demokráciát szorítják háttérbe, hanem elejtik, feladják a nemzeti államot, államiságot. Ez a „globális föderalizmus” által biztosított megoldás (lásd az 1. ábrát). Ez lényegében globális kormányzást, legteljesebb formájában globális kormányt jelent. A globális föderalizmus a jogalkotást, a szabályozást hozzáigazítja a piacokhoz és lebontja „a nemzeti-határ-effektust”. A politikának nem szükséges összezsugorodnia, ez nem is következik be, hanem az globális szintre emelkedik, globálissá válik. Ez lényegében, miként azt Rodrik hangsúlyozza, az Egyesült Államok modelljének globális méretű kiterjesztése. Az unión belüli egyes államok szabályozásban és adózásban meglévő különbségek ellenére a szövetségi alkotmány, a szövetségi kormány és a szövetségi jogalkotás biztosítja hogy a piac az Egyesült Államokban ténylegesen nemzeti piac. Az EU is, bár jelenleg távol áll ettől, de ebbe az irányba halad. Globális föderalizmus esetén a nemzeti kormányoknak nem kell szükségszerűen eltűnniük, de a hatalmukat erőteljesen korlátozzák a nemzetek feletti törvényhozói, végrehajtói és jogi intézmények. Ugyanakkor a gazdasági integrációt össze lehet házasítani a demokráciával az államok közti politikai unión keresztül. A nemzeti szuverenitásban bekövetkező veszteséget kompenzálja a demokratikus politizálás „nemzetköziesítése”.

A gyakorlatban egy ilyen föderalizáció, kormányzás létrehozása rendkívül nehéz feladatnak tűnik, sokan nem is tartják kivitelezhetőnek, és akik hisznek is benne nagyon is a távoli jövőbe helyezik megvalósulását. Például Rodrik szerint a legoptimistább várakozás esetében is legalább egy évszázad szükséges ehhez. Hivatkoznak az USA példájára, ahol nemcsak a föderalizáció születése volt eléggé fájdalmas – igazolja ezt az amerikai polgárháború –, de ahol jelenleg is a választóközrökben, a

tagállomokban meglévő intézményi és jogi különbségek mellett mennyire bonyolult fenntartani a politikai egységet. Az ez irányú nehézségeket jól jelzik az Európai Unión belüli politikai intézmények kialakulásának útjában felmerült és ma is meglévő akadályok, valamint az állandósult panaszok az EU demokratikus deficitjére.

Rodrik szerint opció, választás lehet az is, ha feláldozzák azt a célt, hogy elérjék a teljes „mély” gazdasági integrációt. Rodrik ezt a Bretton Woods-i kompromisszum opciójának nevezi, amint az 1. ábra mutatja is. A Bretton Woods-i és ehhez kapcsolódó GATT-rezsim lényege az volt, hogy az országok szabadon érvényesíthették nemzeti érdekeiket mindaddig, amíg a megállapodásban rögzített kereskedelmi korlátokat lebontották és általában nem diszkriminálták az egymás közti kereskedelmet. Lehetővé tették, sőt bátorították a tőkeáramlás korlátozását. 1944-ben a második világháború utáni gazdasági világrend megalkotói – köztük *Keynes* is – nem hittek abban, hogy a szabad tőkemozgás összeegyeztethető a demokráciával. Tisztában voltak azzal, hogy a demokratikus országoknak szabad teret kell biztosítani ahhoz, hogy független monetáris és fiskális politikát folytathassanak. Így ún. „gyér” (thin) globalizáció mellett döntöttek, amit a tőkeáramlás korlátozása jól mutat. Bár a GATT tárgyalási fordulón jelentős kereskedelmi liberalizálás valósult meg, továbbra is komoly korlátozások maradtak fenn, így a mezőgazdaságban, a szolgáltatások területén például. A fejlődő országok pedig lényegében e rezsimen kívül maradtak.

Az 1980-as évekig e viszonylag laza szabályozás elég teret biztosított az országoknak, hogy saját és meglehetősen divergáló fejlődési pályát válasszanak. A nyugat-európai országok az egymás közti integrációt és a társadalombiztosítás kiterjedt rendszerének létrehozását választották. Japán utolérte a fejlett nyugatot a kapitalizmus sajátos formáját választva, a dinamikus export gépezetét kombinálva a kevésbé hatékony szolgáltató és agrárszektor védelmével. Kína, felismerve az egyéni profitérdekeltség fontos és meghatározó voltát, ugrásszerű fejlődést ért el, miközben ezen kívül szinte fittyet hányt a tankönyvekben általánosan hirdetett és irányadónak kikiáltott szabályokra, útmutatásokra. Kelet-Ázsia egyes országai gazdasági csodát értek el, mégpedig olyan iparpolitikára támaszkodva, amelyet azóta a WTO lényegében betiltott. Az 1970-es évek végéig Latin-Amerikában, a Közel-Keleten és Afrikában egyes országok az importhelyettesítő politika révén, gazdaságukat sok tekintetben elszigetelve a világgazdaságtól, dinamikus növekedést tudtak felmutatni.

Az 1980-as években a Bretton Woods-i kompromisszumot feladták amint a tőkeáramlás liberalizációja felgyorsult és a kereskedelmi megállapodások mindinkább határokon átívelők lettek. A felgyorsult globalizációs folyamatot e kompromisszum nem tudta túlélni. A világgazdaságot meghatározó kormányok képtelenné váltak a nemzetközi tőkeáramlás növekvő hullámát menedzselni.

Azt az opciót is racionális számba venni, hogy a demokrácia terhére kap prioritást a globalizáció és a nemzeti szuverenitás, azaz a demokráciát áldozzák fel. Tehát olyan erős autokratikus, egyeduralkodó, diktatórikus, parancsuralmi rendszert vezetnek be, vagy tartanak fenn, amely lehetővé teszi a globalizációt szolgáló intézkedéseknek nemcsak az elhatározását, hanem végrehajtását is. Ebben az esetben a polgároknak a demokrácia elvesztése okozta veszteségeit (például szabadságjogaik hiányát) kárpótolhatják a globalizáció révén számukra adódó nyereségeket (például az életszínvonal növekedése). Ez még, legalább is átmenetileg, legitimálhatja is ezen

autokratikus, diktatórikus hatalmat. Sok tekintetben jó példa erre Kína, ahol a korábbi tervgazdaság erős állami irányítását, valamint a Kínai Kommunista Párt mindenható politikai hatalmát párosították a globalizáció nyújtotta lehetőségek kihasználásával, erőteljes nyitással a világpiac felé. Eddig ez látványos eredményeket hozott: az ország szuverén államiságának megtartása, mi több, sok tekintetben erősítése mellett gazdasági növekedésük páratlanul dinamikus, a lakosság életszínvonalja emelkedett, nagy lépést tettek előre a százmilliókat érintő tömegnyomor, mélyszegénység felszámolásában. Ez kétségtelenül legitimálja a mai kínai politikai rendszert. Mi több, sok, főleg fejlődő ország a kínai modellt a mai globalizált világban – szemben a fejlett országok legutóbbi válság által eléggé diszkvalifikált demokratikus rendszerével – modellértékűnek tartja. A kérdés természetesen csak az, hogy többek között éppen ezen életszínvonal-javulás és a lakosság politikai öntudatának és önérvényesítő képességének ezzel együtt járó növekedése meddig legitimálja a lakosság részéről a rendszert. A történelmi példák arra utalnak, hogy a polgárok demokratikus igényét, aspirációit sokáig nem lehet háttérbe szorítani. Példa lehet erre Chile, ahol kegyetlenül felszámolták a demokratikus törekvéseket, a globalizációt kiszolgáló liberális piacgazdaságnak szinte a mintapéldányát, az ún. chicagói modellt bevezetve – a lehető legteljesebben követve *Milton Friedman* közvetlen személyes tanácsait. (Argentínában erre nem volt lehetőség, bár Dél-Amerikában a diktatórikus megoldások nagyon sok esetével lehetett találkozni.) Chilében a diktatúrát végül is a demokrácia leváltotta, bár kétségtelenül az ország szuverenitása is gyengült, de a globális piaci erőknek, azok érdekei érvényesülésének is nagyobb mozgásteret kellett engedniük a demokratikus erők számára.

Az elmondottakból következően korunkban *három alapvető törekvés* határozza meg a világgazdaság és ezen belül az egyes nemzeti államok mozgását és annak irányát: a *globalizáció* kiterjesztésének, a *nemzeti szuverenitás* védelmének és a *demokrácia* kibontakoztatásának igénye. A nagy kérdés az, hogy milyen irányba változik a világ, ha e három egyidejűleg nem valósulhat meg, illetve nem megvalósítható, miként azt a globális világgazdaság politikai trilemmája bizonyítja. A nemzetközi gazdasági rendszer bármely reformja megvalósítási szándékának elkerülhetetlenül szembe kell néznie e trilemmával. Azon feltételezés jegyében cselekedve, hogy egyidejűleg mindegyik megvalósítható, nagyon is instabil helyzetbe hozható a világ és annak egyes országai.

Rodrik szerint a világ egy olyan kényelmetlen és fenntarthatatlan csapdába került, amely valahol a bemutatott 1. ábra három csomópontja között helyezkedik el. A Bretton Woods-i kompromisszum az eredeti formájában nem biztosít reális, előrevivő kiutat. A politikai kényszerzubbony megoldás lehet, de nem kívánatos. A globális föderalizmus kívánatos lehet, de kivitelezhetetlen.

MILYEN CSELEKVÉSI OPCióK ADóDNAK A GLOBÁLIS VILÁGGAZDASÁG POLITIKAI TRILEMMÁJÁBÓL?

Tehát mit lehet tenni? – teszi fel a kérdést Rodrik.

Szerinte nincs más választás, mint egy Bretton Woods-hoz hasonló kompromisszum kötése, az ún. „gyér” (thin) globalizáció melletti döntés. Egy ilyen kompro-

misszum olyan sikereket hozhat, mint amelyeket a Bretton Woods-i egyezmény után egy ideig a világ elért.

Miként is képzelem el ezt Rodrik (2007)? *Javaslatok a következők.*

Tartsuk meg a demokráciát és adjunk fel bizonyos nemzeti szuverenitást azon nemzetközi kormányzás javára, amely az érintett országok érdekeit képviseli, egyidejűleg elvárva, hogy a demokratikus jogok jobban érvényesüljenek. (Példa lehet erre az EU nőket védő jogrendje, amely jobb védelmet biztosít a nemi diszkriminációval szemben, mint az egyes országok jogrendje; vagy egy másik példa: ha valaki Spanyolországban él, de Angliában dolgozik, Angliában szavazati joggal rendelkezik).

Mondjunk le az integrációról ott, ahol az gyengíti az üzleti tevékenység szabályozását, az országok moralitását. (Például, nagyon valószínű, hogy a demokratikus országok olyan nemzetközi szabályozást fogadnak el, amely a globális kereskedelemben minden ún. *stakeholder* számára kedvező – azaz például nemcsak a részvényesek, hanem a munkavállalók, helyi önkormányzatok érdekeit is figyelembe veszi. Az is valószínű, hogy a demokratikus és fejlett országok rendelkezni fognak olyan erőforrásokkal és intézményekkel, amelyekkel képesek betartatni az általuk kialakított szabályokat).

Olyan integrációt valósítsunk meg ami erősíti a demokráciát és a jogrendet. Amit esetleg elvesztünk a lassúbb integráció okozta alacsonyabb gazdasági növekedés révén, azt kárpótolhatja az a nyereség, amit a jogrend biztosította társadalmi stabilitás nyújt. Megfelelő ösztönzőkkel és szankciókkal vezényelt globalizációval tényleges eredményeket lehet elérni a polgári jogok globális kiterjesztésében is.

A demokrácia és a nemzetközi kormányzás kiterjesztése a legjobb módja annak, hogy globális gazdasági integráció ne csak a korporációk, a nemzetközi vállalatok érdekeit, de mindannyiunk érdekeit is szolgálja.

Irreális hinni abban, hogy a világon létező sokrétű, változatos rendszereket egy nemzetközi kormányban integrálni lehet. Amit leginkább remélni lehet, és amit legnagyobb valószínűséggel előre lehet jelezni az az, hogy előrelépést, haladást lehet elérni – a nemzeti szuverenitás gyengítése, részbeni elvesztése mellett is – a szuverén államok protekcionizmusát jobb protekcionizmussal helyettesítve. Rodrik megítélése szerint az EU-t lehet olyannak tekinteni, amely az egyik ilyen modellje a nemzetközi kormányzásnak.

E kompromisszumos javaslatot illetően azonban egymással szorosan összefüggő és nagyon is alapvető jelentőségű kérdések sora vetődik fel. Megvalósítható-e? Ha igen, akkor előbb vagy utóbb nem jut-e olyan sorsra, mint a Bretton Woods-i kompromisszum, azaz nem bizonyul elégségesnek és fenntarthatónak, és a „mély” integráció mellett kell dönteni, ami a globális kormányzás hatékony és lényegében kompromisszumoktól mentes kiépítésének a szükségességét veti fel? Mi lehet a következménye annak, ha sikerül, illetve ha nem sikerül e kormányzást megvalósítani? Végül, e kérdések megválaszolása után milyen jövőképet lehet prognosztizálni?

E kérdések megválaszolásához abból célszerű kiindulni, hogy minősítsük: a globalizáció, a szuverenitás és a demokrácia hármasa közül melyiknek van legmeghatározóbb jelent és jövőt formáló ereje. A globalizáció által indukált és attól elválaszthatatlan óriási tényleges és potenciális világméretű előnyök és ugyancsak elválaszthatatlan tényleges és potenciális világméretű hátrányok, globális veszélyek mérlegelése alapján *a globalizációt kell meghatározó erőnek tekintenünk*. Már – miként

arra korábban utaltunk – az eddigi tapasztalatok által is igazoltan olyan előnyöket nyújt és olyan lehetőségeket tár fel, amelyek miatt nem lehet, de nem is indokolt megállítani, azaz indokolt elősegíteni. Egyben, ugyancsak az eddigi tapasztalatok alapján is, miként erre is utaltunk, a piaci kudarcok globálissá tételével rendkívüli károkat okozhat és veszélyeket teremthet világszinten. Mindezek hatékony kezelése, menedzselése, azaz az előnyök kihasználása és a globális piaci kudarcok kialakulásának megakadályozása, a veszélyek elhárítása parancsolóan szükségessé teszi a globális kormányzás kiépítését. Ha ez nem sikerül, akkor nem csak a globalizálás előnyeiről kell lemondani, de szembe kell nézni azokkal a világ minden országát, és köztük a legnagyobbakat is érintő katasztrofális következményekkel, amelyeket a globális piaci kudarcok előidézhetnek, például a környezeti ártalmak, a világgazdasági instabilitás és a jövedelemegyenlőtlenségek tekintetében.

Tehát óriási érdeke fűződik minden országnak, és hangsúlyozandó, a legnagyobbaknak, a legbefolyásosabbaknak is, köztük mindenekelőtt az USA-nak, Kínának, Japánnak, Indiának és az EU-nak egy hatékony, egységes világkormányzás megvalósításához. Ez természetesen azt jelenti, hogy nekik is le kell mondani szuverenitásuk jelentős részéről. Ha racionálisan gondolkodnak és mérlegelnek, ez előnyös is lehet számukra, mert a „mély” globalizációból adódó előnyök nemcsak nagyságrenddel meghaladják a szuverenitás feladásából adódó veszteségeket, de megszabadulhatnak attól a reális veszélytől is, hogy a globális piaci kudarcok végzetes csapást mérnek gazdaságukra és társalmukra – gondoljunk csak a visszafordíthatatlan környezeti károsodások kialakulására, vagy a globális világgazdasági válság belső és külső konfliktusokat, háborúkat, kiélezett társadalmi feszültségeket, tömegmozgalmakat előidéző voltára, miként erre a történelem a második világháború előtt példát is mutatott. Korunkban – amely a tömegpusztító fegyverek kora is, és amelyben a Föld környezeti tűrőképessége a végső határáig jutott, miközben az emberi gazdálkodás és életmód ugyancsak nagyságrenddel intenzívebben terheli azt – pedig e csapások összemérhetetlenül súlyosabb következményekkel járnának, mint az elmúlt századok katasztrófái.

A Rodrik által javasolt kompromisszumos megoldás eme példátlan globalizációs kihívásnak nem tud megfelelni, egy ideig ugyan egyes régiókban – például az EU-ban – és világméretben is biztosíthat bizonyos előrehaladást, de a globalizáció megállíthatatlan térhódításával – hasonlóan a Bretton Woods-i kompromisszumhoz – egyre elégtelenebbé és képtelenebbé válik a globalizáció hatékony menedzselésére. Azaz elemi igényként merül fel a globális kormányzás hatékony és lényegében kompromisszumoktól mentes kiépítésének a szükségessége.

A JELENLEGI VILÁGVÁLSÁG ÉS A GÖRÖG VÁLSÁG, VALAMINT A GLOBÁLIS VILÁGGAZDASÁG POLITIKAI TRILEMMÁJA

Eme elemi igényt és szükségszerűséget eléggé meggyőzően bizonyítja a 2008-ban kitört, és az 1929–33 évi nagy világgazdasági válság utáni legnagyobb és legsúlyosabb globális gazdasági válság, és az EU szintjén pedig a görög válság.

A válság méretét illusztrálják a következő tények: 2009-ben az OECD országok össztermelése 4,3 százalékkal csökkent, néhány ország kivételével a munkanélküli-

ség ráta elérte a 10 százalékot, 30 millió ember veszítette el az állását, akik többsége tartós munkanélkülivé vált. A Lehman Brothers bankház összeomlását követően a részvényekben bekövetkezett veszteségek meghaladták 40 000 milliárd dollárt, ami a 2009 évi világtermelés (globális GDP) kétharmadának felelt meg [Financial Times 2009b].

A válság mind a fogyasztók, mind a vállalkozók magabiztosságát aláasta, azokat mélyen megfélemlítette és ennek hatásaként radikális megtakarításra ösztönözte. Ráadásul ebben a helyzetben a kormányok által szokásosan használt anticiklikus eszközök – fiskális és monetáris politika – kevésbé bizonyultak hatásosnak. (Jelzi ezt például, az hogy *Barack Obama* kormánya, alátámasztva és élénkítve a pénz- és hitelpiacot, 3 000 milliárd dollárral növelte eladósodottságát és még mindig 14,9 millió amerikai munkanélküli.) Ezen eszközök viszonylag erőtlenné válásának egyik lényeges oka, hogy ez a válság a pénzügyi szférából indult ki, a hitelezés állt le, az olcsó állami hitelekkel megtámogatott bankok pedig ezeket a hiteleket, az így keletkező addicionális likviditási forrásaikat inkább profitábilisabb, biztonságosabb állampapírokba fektették, mintsem a termelő vállalatok vállalkozásait finanszírozták volna.

E válságot előidéző ok is sajátos: ez a globális kapitalista pénzügyi rendszer válsága, amelynek kiváltója a részvénytársasági vállalati irányítás (corporate governance), a nemzeti kormányzás és a globális kormányzás (global governance) intenzíven kibontakozó kudarca és gyengesége. E kudarcok és gyengeségek ugyanakkor együttesen jelentkeztek és felerősítették egymást mind a mikroszféra szintjén – a vállalati irányításban –, mind a nemzetgazdaságok, valamint a globális világgazdaság szintjén. Igazában ez az egybeesés teszi a válságot rendkívül súlyossá és egyedivé is, a megoldását pedig különösen nehézé.

A vállalati irányítás legnagyobb kudarcát abban lehet megjelölni, hogy nem képes hatékonyan kezelni az ún. megbízó-ügynök (principle-agent) problémát [Hoós 2010]. Ez nem hogy enyhülne, de mélyül, ami manifesztálódik a „tulajdonlás kudarcában” (ownership failure) – a tulajdonos, részvényes, képtelenné válik tulajdonosi jogát érvényesíteni – és ezt pedig, miként az elmúlt évek látványosan felszínre hozták, soha nem tapasztalt hatékonysági veszteségek, irracionális kockázatvállalás, vállalati bűnözés, korrupció, rendkívüli vállalatvezetői fizetések, juttatások kísérik. E problémák különösen akuttá váltak a pénzügyi társaságoknál. Nem meglepő, hogy még *Alan Greenspan*, az amerikai jegybank volt elnöke – aki elkötelezett híve volt annak, hogy a magántulajdonon alapuló piac racionálisan viselkedik és a kapitalista tulajdonosi érdekeltség képes a legmegfelelőbb hatékonysági ösztönzést teremteni – is kénytelen volt a válság hatására elismerni, hogy ez a bankoknál lényegében csődöt mondott.

Az egyes nemzeti kormányok ezt nem tudták kezelni. Kudarcot vallottak azonban abban is, hogy megakadályozzák a válság nemzetközi, egyik országból a másikba terjedését és ennek révén azt, hogy a hitelválság globális méretűvé váljék. Amint *Henry Paulson*, az USA volt pénzügyminisztere a Financial Times-nak nyilatkozta: „(...) a globális hitelbuborék messze túlterjed az USA ingatlanpiacának határain és mindenütt pusztító következményekkel járt.” [Financial Times 2009a].

Ez szinte természetes következmény volt a mai globalizálttá vált pénzügyi rendszerben. A Citigroup és az UBS nemzetközi bankkonglomerátumok például rendkí-

vül aktív szerepet játszottak a hitelválság globális kiterjesztésében. A Citigroup rendelkezik a világ legnagyobb pénzügyi szolgáltató hálózatával: 107 országban van jelen, 12 000 fiókkal, szerte a világban 300 ezer főt foglalkoztat, betéttulajdonosainak a száma 200 millió. Az UBS 75 ezer főt foglalkoztat, 50 országra terjed ki, a világ egyik legnagyobb vagyongazdálkodója, globális értékpapír-forgalmazója és beruházási bankja. Továbbá jellemző erre a rendszerre, hogy szinte minden, amit birtokolunk, annak a tranzakciója valamilyen tulajdonosi értékpapírban történik. Egy évtizeddel ezelőtt világszerte 100 trillió dollár értékű ilyen papír képviselt olyan, fizikai, „megfogható” árut, mint a föld, épület, szabadság és 170 trillió dollár olyan tulajdont, mint a jelzálog, részvény, állampapír. Azóta az agresszív pénzügyi szereplők a Bank for International Settlements becslése szerint csillagászati, ezer trillió dollár értékű derivatívával, ún. *szintetikus pénzügyi termékkel* árasztották el a világot [The Wall Street Journal 2009].

Mindezek miatt jelenleg sokkal nehezebb feladat szabályozni és megreformálni ezt a pénzügyi rendszert, mint ahogy azt az 1930-as években megtehették. Akkor is megbénult a bankrendszer, de lényegében nemzeti keretek között maradt és így mód volt újjáéleszteni, újjáépíteni nemzetközi konszenzus megléte hiányában is. Jelenleg a szükséges reformhoz ez nélkülözhetetlen, az érdemi megoldás csak globális lehet.

A nemzeti és a globális kormányzás legsúlyosabb kudarca az volt, hogy képtelen volt megakadályozni az ún. *globális egyensúlytalanság* (global imbalance) kialakulását; azaz egy olyan helyzetet, amelyben nagy és tartós fizetésimérleg-hiány (és eladósodottság) alakult ki, különösen az USA-ban, és kisebb, de elég súlyos mértékben más fejlett országban is, párosulva a fejlődő országokban, főleg Kínában kialakult többlettel.

Ha ez az egyensúlytalanság fennmarad, az több, a világgazdaságra, a globalizációs folyamatokra is kiható súlyos következménnyel járhat. Így: a nemzeti protekcionizmus feléledése, a hitelezők bizalmának olyan mértékű megingása az amerikai gazdaság erejében, hogy mind kevésbé lesznek hajlandók annak hitelezni, ezáltal befagyhatnak a hitelezési lehetőségek és a dollár drasztikusan leértékelődhet, több országban a vállalati hitelek „bedőlése”, csődök mellett, ún. szuverénhitel-válság alakulhat ki, azaz hasonlóan Görögországhoz vagy Magyarországhoz, *maga az ország válik fizetésképtelenné*. (Mi több, még olyan hangok is hallhatók, hogy ez az USA esetében is megtörténhet). Annak a veszélyével, mi több, realitásával is szembe kell nézni, hogy a vállalati csődök mellett, ami a kapitalizmus természetes velejárója, a nemzetgazdasági „csőd”, fizetésképtelenség is szélesebb körben bekövetkezhet, ebből adódóan az állampapírok, az ezekbe történő befektetések kockázata, illetve kockázati felára is a korábbiakhoz képest nagyságrenddel nő, és ma már korántsem lehet biztonságosnak, kockázatmentesnek tekinteni ezeket, noha a múltban ez lényegében az volt.

A jelenlegi válság teremtette helyzet soha nem tapasztalt módon irányította rá a figyelmet a globális kormányzás szükségességére. E globális válság hatására a *szabad piacba vetett hit meggyengült* és erősödtek az érvelések az ún. *nagy kormány* (Big Government) mellett. Nyilvánvalóvá vált, hogy nagyobb kormányzati intervenciók szükségesek mind mikro-, mind makroszinten a gazdaság ösztönzésére, a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentésére és a társadalmi stabilitás megőrzésére.

Ahhoz hogy ezek hatékonyan összeegyeztethetők legyenek a globális piaci erőkkel, erőteljesebb nemzetközi kooperációra, globális kormányzásra van szükség. Még meggyőzőbbé vált az a fő érv a globális kormányzás mellett, hogy amint mind több és több probléma válik globálissá, úgy a megoldásnak is mindinkább globálisnak kell lennie. Ez pedig a kormányok, a nagy vállalatok, a nem kormányzati szervek, és a jelentkező új feladatok ellátására létrehozott új nemzetközi szervezetek, intézmények közötti *erős koordinációt* jelent. Az éghajlatváltozás, a környezetvédelem évtizedes problémái mellé szinte egyenrangúan sorakozott fel a mai világgazdasági válság okozta globális probléma, amit csak globálisan lehet megoldani. Hangsúlyozottan mutat rá erre a befolyásos amerikai National Intelligence Council (NIC) legújabb dokumentuma [Global Governance 2010]. A dokumentum szerint 2025-re a nemzeti államok ugyan nem tűnnek el, de a nemzetközi rendszernek korántsem lesznek az egyedüli, legfontosabb szereplői. Valószínűtlen, hogy a legsürgetőbb nemzetközi problémák többségét – ideértve a klímaváltozást, a nemzetközi pénzügyek szabályozását, a migrációt, az anarchiába süllyedt államok (failed states) problémáját, a nemzetközi bűnözést – a nemzeti kormányok meg tudják oldani. A hatékony globális kormányzás igénye ugyanakkor gyorsabban, intenzívebben fog nőni, mint ahogy a létező intézmények ehhez alkalmazkodni tudnának. Ezért azt prognosztizálják, nem valószínű, hogy 2025-ig egy egységes, átfogó, hatékony globális kormányzás kialakulna. Inkább az ad hoc, fragmentált megoldások lesznek a jellemzőek, az egyes szereplők – nemzeti államok, üzleti vállalkozások, NGO-k – váltakozó tartalmú és formájú koalíciói mellett.

Mindemellett úgy tűnik: az érdekek azonossága – a klímaváltozástól a pénzügyi stabilitáson át a tömegpusztító fegyverek elterjedésének a megakadályozásáig – az egyes nemzeti államok számára sosem tűnt olyan látványosan nyilvánvalóvá, mint napjainkban, ezért a világ egyes szereplői *egyre inkább hajlandók a közös cselekvésre*. Ennek mind több jelét is tapasztalni lehet, például: a korábban elit klubnak számító és meghatározó G7-ek, G8-ak helyett a G-20-ak, a vezető fejlett és feltörekvő országok csoportja kulcsszerepet kapott a globális rendezésben, felerősödött a globális kooperáció a fiskális és monetáris politika terén, növelték az IMF által kihelezhető hitelek volumenét.

Nyilvánvaló, hogy a hatékony globális kormányzás megvalósításához ezek nem elégségesek, bár nagyon biztató első lépéseknek tekinthetők. A világ még nagyon messze van e kormányzástól, és főleg attól, hogy világhatalom alakuljon. Sokan ezt nem is tartják reális elvárásnak. Az optimisták bizonyos reménykeltő fejleményeket számításba véve azonban változatlanul hisznek benne; e kormányzás sikere, illetve kudarca hatalmas következményeire való tekintettel pedig nagyon is indokolt az optimisták táborába állni. Ez csak erősítheti azt, hogy a szükséges intézkedések megtörténjenek.

MILYEN POZITÍV FEJLEMÉNYEKRE LEHET HIVATKOZNI?

Az EU már létrehozott egy 27 országra kiterjedő kontinentális kormányt, amely modellként szolgálhat. Az EU rendelkezik legfelsőbb bírósággal, közös valutával, ezer oldalakat kitevő törvényekkel, viszonylag széles körű közszolgáltatásokkal, mi

több, bizonyos bevethető katonai erővel is. Az EU három ok miatt is modellértékű lehet:

1. Miként már utaltunk rá, még sosem volt ilyen erős a konszenzus a nemzetek között abban, hogy a globális kihívásokat csak világméretben lehet megoldani.
2. A megoldás globális kormányzás keretében lehetséges, köszönhetően a közlekedés és hírközlés terén lezajlott forradalomnak, ami a világot kormányozhatóan „összezsugorította”.
3. A politikai légkört a Föld klímaváltozása és a jelenlegi pénzügyi válság radikálisan megváltoztatta, e légkör a nemzeti kormányokat – még olyan országokban is, mint az USA és Kína, amelyek tradicionálisan harcos védői a nemzeti szuverenitásnak – nagyon is tapasztalhatóan a globális megoldások elfogadása irányában befolyásolta.

Tehát sok minden helyére került ahhoz, hogy reálisan gondolkodjunk a globális kormányzás kivitelezhetőségéről. Ennek ellenére a meglévő komoly akadályokról sem szabad megfeledkezni. Ezek esetében fájdalmas folyamatokkal kell szembenézni. A korábban említett fő ellentmondás nem szűnt meg létezni: ugyan a világ legégetőbb problémái még inkább nemzetköziek, a polgárok politikai identitása azonban továbbra is konokul lokális maradt. A nemzeti politika, természetéből adódóan, továbbra is rövid távú szemléletű marad, figyelmét elsősorban a soron következő hazai választás köti le és nem a fenntartható növekedés helyreállítása és stabilá tételére. Még az EU-ban is, ami, mint utaltuk rá, modellértékű lehet – e kormányzás eléggé népszerűtlen, amit az e tárgykörben megtartott referendumok kudarcra jól mutatott. A demokrácia e téren elég nagy akadálynak tűnik, illetve a nemzetközi kormányzás mintha hatékonyabb lenne akkor, ha az antidemokratikus.

Az is tény, hogy a meghatározó politikai válaszoknak a jelenlegi válságra a vezető országokban kell megszületniük. Ez elsősorban az USA-t, az EU-t és Kínát jelenti. E válaszoknak nagyon széles területre ki kell kiterjedniük: a monetáris és pénzügyi politikától a pénzügyi piacok és a kereskedelem szabályozásáig. Nagyon sok függ attól is, hogy az egyes nemzetek miként teszik rendbe saját gazdaságukat, milyen jelzéseket adnak más országok kormányainak. Ez ugyan nem teszi szükségtelenné a kormányok közti kooperációt, de mindenképpen úgy lehet tekinteni, mint az alulról jövő kezdeményezés erősítésének racionális politikáját, szemben a felülről dikáló globális kormányzással.

Mindent – akadályokat és lehetőségeket – összevetve ismételten azt állapíthatjuk meg, hogy szembesülve a világkormány létrehozásának igényével, racionálisabb *világkormányzásról* és *nem világkormányról* beszélni. Ugyanakkor a világkormányzás már velünk van, és egyre inkább kiteljesedik; életképes világkormányzás létrehozása reális lehetőség, mégpedig nem a távoli jövőben.

Rátérve az EU-ban legutóbb felszínre került problémákra, köztük a görög válságra, megállapítható, hogy ezek nagyrészt abból fakadnak, hogy a globális pénzügyi válság az EU-t integrációs folyamatának a közepén érte. Az európai vezetők mindig tisztában voltak azzal, hogy a gazdasági uniónak kell egy erős politikai unió lábazat is, nemcsak gazdasági, de politikai integráció is szükséges. Ez utóbbi ma még hiányzik, annak ellenére, hogy az érvelések mellette egyre jobban felerősödtek, az európai politikai projekt realizálása késik.

Az EU ezen evolúciós fázisában Görögország előnyt szerzett a közös valutából, az egységesített tőkepiacból és az EU többi tagjával lebonyolított szabad kereskedelemről. Ugyanakkor nem volt automatikus hozzáférése az Európai Központi Bank hiteleihez, mint a likviditás megőrzésének végső garanciájához. A görögök nem kaphattak munkanélküli segélyre jogosító csekket Brüsszelből, mint a kaliforniai amerikaiak az amerikai szövetségi kormánytól a válság idején. A görög munkanélküliek, akadályoztatva nyelvi és kulturális különbségektől, nehezebben tudtak munkát vállalni más, jobb helyzetben lévő EU-országban. És ami még nagyon fontos: a görög vállalatok elvesztik hitelképességüket, ha kormányuk fizetéseképtelenné válik. Mindez Kaliforniában nem történhet meg, mert a szövetségi állam mentőövet biztosít.

A francia és német kormánynak lényegében nem volt beleszólása a görög kormány költségvetési politikájába. Azok nem tudták meggátolni a görög kormányt abban, hogy hiteleket vegyenek fel – indirekten az Európai Központi Banktól is – mindaddig, amíg a hitelminősítők Görögországot biztonságos adósnak minősítették. Ha a görögök csődöt jelentenek, a francia és német kormányok nem kényszeríthetik a görög állampolgárokat bankjaik hiteleinek a visszafizetésére vagy nem foglalhatják le a görögök vagyont; de azt sem akadályozhatják meg, hogy Görögország kilépjen az euróövezetből.

Mindez azt jelenti, hogy a pénzügyi válság sokkal nagyobb és mélyebb lett és a megoldás is összehasonlíthatatlanabban nehezebb, mint egy teljesebb integráció megléte esetén lett volna. Franciaország és Németország vonakodva összeállított egy mentőcsomagot, nagy késedelemmel és az IMF támogatásával. Az Európai Központi Bank megerősítette a görög állampapírok hitelképességét annak érdekében, hogy a görög kormány folytathassa a hitelek felvételét.

A görög mentőcsomag sikere természetesen korántsem biztos, tekintettel az életszínvonalat súlyosan megkurtító restriktív intézkedésekre és azoknak a választókat érintő negatív politikai hatására. Görögországban így nagyon is szembe kell nézni a világgazdaság politikai trilemmájával. Az ország számára egyértelműnek tűnik, hogy nincs más racionális választása, mint a globalizáció, az integráció prioritásként való elfogadása a nemzeti szuverenitás jelentős mértékű feladása mellett; a demokráciát is csak akkor lehet fenntartani, ha e döntést demokratikusan elfogadják, le tudják vezényelni. Egyébként, ha nem, akkor vagy feladják az integrációt, az ország kilép az euróövezetből és esetleg az EU-ból is, így szuverén és demokratikus marad – persze elvesztve az integráció nyújtotta hatalmas lehetőségeket, vagy marad az integrációs cél, a demokráciát kell feladni, autokratikus kormányzást kell bevezetni, ami természetesen alapvetően ellentmondana az EU elveinek, és mint ilyen, összeegyeztethetetlen az EU-tagsággal. Az utóbbi esetben Görögországnak ki kellene lépni az EU-ból, szuverén, de nem demokratikus országgént törekedve az integráció előnyeinek kihasználására, ami természetesen nagyon fájdalmas, és lényegében reménytelen vállalkozás lenne. Görögország tehát jó példája a világgazdaság politikai trilemmája kombinációs lehetőségeinek. Ugyanakkor a görög válság, a görög összeomlás az EU számára is rendkívüli figyelmeztetést jelent, mondanánk egy kemény arculcsapását az EU integrációs törekvéseknek.

E válság még nyilvánvalóbbá tette, hogy milyen parancsoló igénnyel jelentkezik a mai agresszív globalizáció politikai előfeltételei megteremtésének az igénye.

A válság továbbá rámutat arra, hogy az európai intézményeknek milyen mértékben kell továbbfejlődniük ahhoz, hogy jobban alá tudják támasztani a közös piac hatékony és egészséges működését. Az EU-nak hasonló döntésekkel kell szembenézni, mint a világ más részeinek: vagy politikailag integrálódni vagy lassítják a gazdasági integrációt. A válság előtt úgy tűnt, Európa sikeres átalakulást hajtott végre a politikai integrációban is. Jelenleg azonban, míg a gazdasági projekt elég romos állapotban van, a vezetés részéről nem nagyon látni azt az igényt, hogy újra lángra lobbantánák a politikai integráció felé utat mutató jelzőfáklyát. Az ilyen szándék és főleg tett nagyon is erőtlenség. A legtöbb, amit e tekintetben ma állítani lehet, hogy Európa nem sokáig lesz képes késleltetni a döntést a görög válság által olyan egyértelműen felszínre hozott alternatívákat, dilemmákat illetően. Ha optimisták akarunk lenni, akkor azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy Európa végül is megerősödve kerül ki ebből a válságból.

MAGYARORSZÁG ÉS A GLOBÁLIS VILÁGGAZDASÁG POLITIKAI TRILEMMÁJA

Magyarország legalább olyan drámaian szembesül a globális világgazdaság politikai trilemmájával, mint Görögország. Ez különösen a legutóbbi parlamenti választások után tört felszínre nagy erővel, és lényegében az aktuális politika egyik központi vitatémájává vált.

Nem véletlenül. Ugyanis egy olyan, a demokráciákban nagyon ritkán bekövetkező helyzet alakult ki, amikor a választásokat megnyerő pártkoalíció abszolút többséget szerzett, azaz a választók abszolút hatalommal ruházták fel. A demokrácia logikája alapján pedig ez nagyon széles körű, a népfeltség érdekeit, akaratát kiszolgáló nemzeti szuverenitást manifesztáló döntésekre nemcsak hogy feljogosít, de e döntések meghozatalát igényli is. A választók több mint kétharmada ugyanis ilyen megfontolásból, ezt remélve és igényelve adta le voksát. E többség lényegében az élet színvonalat megkurtító, romló szociális ellátást okozó, nagy és tartós munkanélküliséget kiváltó gazdaságpolitika, a megszorítások megszüntetését várva és remélve szavazott így. A rodriki trilemma nyelvére lefordítva: a választók többségének elvárása az ország szuverenitásának és demokratikus rendjének alapján való politizálás.

A győztes kormány a választások után erre kísérletet is tett, legalábbis retorikában elég látványos módon. A miniszterelnök úgy nyilatkozott, hogy Magyarország gazdasági szabadságharcot vív a Nemzetközi Valutaalappal (IMF) az önálló gazdaságpolitikáért; nyilvánvalóvá tette, hogy Magyarországnak nincs szüksége az IMF és az EU pénzügyi segítségére. Ekként nyilatkozott: Magyarország függetlenségének napjainkban, az egyre globalizálódó világban, a nemzetközi vállalatok országok feletti összefonódása ellenére is nagy jelentősége van. A magyar nemzeti függetlenség továbbra is az az erős sziklatalapzat, amelyre építeni lehet az ország jövőjét. Hasonlóan, mi több, sok esetben még egyértelműbben nyilatkoztak a hatalmon lévő koalíció vezető politikusai és kormánytisztviselői: ez gazdasági szabadságharc, visszaszerezzük az ország pénzügyi függetlenségét. Magyarország elindult a pénzügyi függetlenség felé – hangsúlyozta a nemzetgazdasági miniszter. *Kósa Lajosnak*, a Fidesz alelnökének szavai: „Mi mindenkivel együtt akarunk működni, a Nemzetközi Valutaalappal, a hitelminősítőkkal, a hitelezőkkel, a pénzpiacokkal, a bankok-

kal, mindenkivel. De egy dolgot meg kell érteniük: annak az érának vége, amikor kívülről mondhatták meg nekünk, hogy mit csináljunk”. Az alelnök megjegyezte azt is: „a hitelminősítők azt mondanak, amit akarnak, az sokkal fontosabb, hogy a magyar választók mit mondanak”, utalva az 2010. október 3-i önkormányzati választásokra.

A közhivatalokban kifüggesztett, az új országgyűlés által elfogadott politikai nyilatkozat, „A nemzeti együttműködés nyilatkozata”, „forradalmat” hirdet a magyar politikában, és deklarálja, hogy az ország visszanyerte az „önállóságra való képességét”. Idézzük:

A XXI. század első évtizedének végén 46 év megszállás, diktatúra és az átmenet két zavaros évtizede után Magyarország visszaszerezte az önrendelkezés jogát és képességét.

A magyar nemzet 2010 tavaszán még egyszer összegyűjtötte maradék életerejét és a szavazófülkékben sikeres forradalmat vitt véghez.

Mi, a Magyar Országgyűlés képviselői kinyilvánítjuk, hogy a demokratikus népakarat alapján létrejött új politikai és gazdasági rendszert azokra a pillérekre emeljük, amelyek nélkülözhetetlenek a boldoguláshoz, az emberhez méltó élethez és összekötik a sokszínű magyar nemzet tagjait.

De nem csak retorikában jelentkezett a kormányzat szándéka: az EU vezetőivel komoly tárgyalásokat folytatott e függetlenség, a gazdaságpolitikai mozgáster bővítése érdekében; nem egyezve meg az IMF-el, megszakította vele a tárgyalásokat, ezzel deklarálva, hogy nem tart igény hiteleire és ezekhez kapcsolódó ajánlásaira, „diktátumára”.

Az EU vezetőivel folytatott tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, ami egyértelművé tette: ha Magyarország az integrációt választja, le kell mondania szuverén gazdaságpolitikájáról és az integráció igényelte gazdaságpolitikát kell választania. E politikát ugyanakkor az EU tagjaként demokratikusan kell levezényelnie. Az EU ún. *koppenhágai kritériuma* ugyanis azt követeli meg a tagállamoktól, hogy piacgazdaságot és olyan intézményeket működtessenek, amelyek garantálhatják a demokráciát és a törvényességet. Egyértelmű jelét adta az Európai Unió, hogy nem lát mozgásteret a magyar költségvetés fellazítására, a vállalt 3,8 százalékos hiány növelésére; *Olli Rehn* pénzügyi biztos szerint 2011-ben 3 százalék alá kell vinni a deficitet.

Az EU vezetőinek álláspontja logikusan következett Magyarország adott helyzetéből. Az EU-ba való 2004-es belépésünk óta az európai uniós szervek (különösen az Európai Bizottság, a miniszterek tanácsa és az Európai Parlament) a magyar államra nézve (is) kötelező erejű döntéseket hozhatnak. A magyar kormány az országnak jutott szavazataránya révén – ha erősen korlátozott mértékben is – befolyásolhatja ezeket a döntéseket. Egyértelmű ugyanakkor, hogy a legnagyobb befolyása – gazdasági erejénél fogva – Németországnak van, amelyik Franciaországgal együttműködve továbbra is az EU motorjának számít, de Nagy-Britannia is képes bizonyos döntések blokkolására, vagy azok alól való felmentés kiharcolására. A magyar szuverenitás tehát kívülről erősen korlátozott, és igen fontos lehet, hogy a német, brit, vagy francia kormánykörök miként viszonyulnak a magyar kormányhoz.

A görög válság tanulságainak összeurópai levonása nyomán még szorosabbra fűzik az európai integrációt, ami tovább korlátozza majd a magyar állam (és persze

a többi tagállam) döntési szabadságát. Az EU pénzügyminisztereinek 2010. szeptember 7-i ülésén elfogadták, hogy a jövőben a tagállamoknak egyeztetniük kell költségvetéseiket az Unió szerveivel, emellett javaslatot tettek az európai pénzügyi rendszert felügyelő *Európai Rendszerkockázati Testület* (ESRB) felállítására is. A jelenlegi kormány belement a mozgásterét korlátozó döntésbe. Görögország válsága és kényszerű közös európai megsegítése újfent világosan bebizonyítja: az EU csaknem félmilliárdos lakosságot befogadó területén már jó ideje lejárt a szűkebb értelemben vett belpolitika és belügy korlátlan szuverenitása.

Magyarország EU-tagként vállalta, hogy betartja a *maastrichti kritériumok* által előírt 3 százalékos költségvetésihiány-plafont, ezzel szemben a hiány 2006-ban a GDP 9,2 százaléka lett és ország azóta is szigorú EU költségvetési felügyelet alatt áll, az ország 2008-ban lényegében fizetéseképtelenné vált és az EU-tagok közül elsőként kellett EU és IMF mentőkötelet kérnie, 20 milliárd eurós hitelcsomaggal konszolidálni a gazdaságot. A konszolidációs hitelek nyújtásának eddig az volt a feltétele, hogy az országnak szigorú, mondhatni drákói, a lakossági életkörülményeket is korlátozó, rövid távon a gazdaság élénkítését szolgáló gazdaságpolitikai intézkedéseket is kizáró költségvetési feltételeket szabó egyezményt kellett kötnie az EU-val és az IMF-fel. Ha ezt az egyezményt a mindenkori kormány nem tarja be, az ország nem jut hozzá e hitelekhez, illetve a piacokon sem jut hozzá kedvező feltételek mellett az ezeken felül is szükséges forrásokhoz, mert az EU és az IMF hitellehetőségek nyújtják az ehhez a szükséges garanciát. Mi több, e garancia megszűnése olyan piaci bizalomvesztést okozhat, hogy az ország egyáltalán nem tud hiteleket felvenni. Ezek nélkül pedig az ország gazdasági működőképessége sem tartható fenn, egy ilyen helyzet pedig beláthatatlan gazdasági és politikai következményekkel járna.

Magyarország a világ legeladósodottabb országai közé tartozik. Az ország óriási adósságvolument görget maga előtt: az államadósság mára meghaladta a 20 ezermilliárd forintot, és ezzel elérte a GDP 80 százalékát. Ebből adódóan például 2010-ben az országnak 14 milliárd euró nagyságú volt az adósságszolgálat, ennyi kamatot és tőkét kellett törleszteni. 2012-ben 10,07 milliárd, 2013-ban 10,57 milliárd euró a visszafizetési kötelezettség. Ennek teljesítésére csak úgy nyílik lehetőség, ha az ország jelentős új, főleg rövid távú hiteleket tud felvenni, ezért a rövid távú hitelekhez való folyamatos hozzájutás – ami nagymértékben az ország iránti tőkepiaci bizalom függvénye – elemi érdeke Magyarországnak. Ezért ugyan jelenleg – 2010-ben és remélhetőleg még 2011-ben – nincs szükség új IMF hitelre, de a hitelminősítők figyelmeztetnek, óvakodnia kellene attól, hogy a viszonylag nyugodt piaci reakciót a mai politika támogatásaként fogja fel. Sőt, ha az IMF-től való eltávolodástól reméli – ahogy mondták – Magyarország elveszített gazdasági függetlenségének visszanyerését, azzal hatalmat ad a piacnak. És ez még sokba kerülhet. Például a J. P. Morgan figyelmeztetett, hogy a befektetők tovább kurtíthatják magyar pozícióikat. Rossz esetben „az IMF-program politikai horgonya nélkül” nehéz lehet új befektetőket találni, különösen, ha a kockázatoktól való félelem ismét globálisan visszatér. A hitelminősítések belobbanthatják e gyúanyagot. A hitelkockázati (CDS) piac Magyarországot már a befektetésre nem ajánlott kategóriába árazza. A hitelminősítő cégek még nem léptek, de egy leminősítés (például a Standard & Poor's által érvényben tartott BBB-mínusz szint a legalsó befektetési grádics) további eladásokat válthat ki – olvasható egyes vezető nyugati orgánumban, például a WSJ cikkében.

A világ legnagyobb nemzetközi hitelminősítője, a Standard & Poor's a 2010. szeptemberi jelentésében például megpendítette Magyarország „bukott angyallá” válását, azaz befektetésre ajánlott státuszának elvesztését. A *bukott angyal* (fallen angel) kifejezés a befektetőiből spekulatív kategóriába visszatorolt kereskedelmi és államadósok megjelölése a hitelminősítői zsargonban. A még befektetői osztályzatú, de ennek elvesztésével fenyegetett adósok besorolása, a befektetésre ajánlott sáv alsó szélét jelentő *BBB mínusz*, leminősítés lehetőségére utal.

Az ország besorolása 2010-ben már csak egy hajszálnyival volt jobb a *bóvli* minősítésnél. Ez hatalmas kockázatot jelent, hiszen rajtunk kívül álló okok – például a jelentős egyensúlyi problémákkal küszködő uniós országok, Görögország, Spanyolország, Írország vagy Portugália helyzetének romlása, vagy a svájci frank további erősödése az euróval, illetve a forinttal szemben – is előidézhettek olyan helyzetet, amelyben lerontják az osztályzatunkat. Ennek következményei pedig elég nyilvánvalóak: a magasabb kockázat miatt nehezebben lehetne újabb hitelekhez jutni, csak drágábban lehetne finanszírozni a magyar államadósságot, nagyobb nyomás nehezedne a forintra stb.

E tekintetben nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az államadósságnak csaknem fele (46 százalék) devizaalapú, és jelentős részt tesznek ki az állampapírok is (14 ezermilliárd forint). A forint gyengülése tehát nemcsak a devizában eladósodott tömegeknek igen kellemetlen, hanem az államháztartásnak is, mert a külföldi valuták erősödése tovább növeli az állam törlesztési kötelezettségeit. Ráadásul a májusi kormányváltás óta megemelkedtek az állampapírhozamok, azaz az állam nagyobb felárat kénytelen ígérni az állampapírok vevőinek. Konkrét példával szemlélítve: a 3 hónapos állampapír-piaci referenciahozam 2010 márciusában még csak 5,12 százalék volt, augusztusra már felment 5,52 százalékra.

Egy ilyen helyzetben nagyon fontos a finanszírozóknak (pl. az állampapírokat megvásárló befektetőknek) az ország gazdasági teljesítőképességéről alkotott véleménye. Ezt az is befolyásolja, milyen a kormány viszonya a Nemzetközi Valutaalappal. Tekintettel arra, hogy az Európai Unió eddig az IMF oldalára állt a jelenlegi kormánnyal folyó vitában, nem kizárt, hogy a kormány előbb-utóbb kénytelen lesz valamiképpen kiegyezni a Valutaalappal.

Sok szakértő éppen ezért úgy gondolja, hogy amíg a viszonylag optimista hangulat kitart, a piac nem büntet minket különösebben, de hangulatromlás esetén a biztonságot mégiscsak az IMF-fel való megállapodás jelentené egy készenléti hitelkezelettről.

Magyarország érdeke, hogy sikerüljön egy nemzetközileg és hazailag hiteles szigorú költségvetést, egy-két megtervezett és kivitelezhető reformprogramot előállítani, és értékelhető bizalomépítő gesztusokat tennie. Ha eddigi, önerőre támaszkodó politikáját erőlteti, könnyen a 2008-as őszi válsághelyzetben találhatjuk magunkat.

Az ország gazdasági működőképességének megszűnését nyilvánvalóan felelős politikai erő nem vállalhatja fel. Lehet ugyan és kell is alkudozni az EU-val és az IMF-fel, valamint minden nemzetközi szereplővel a magyar gazdaságnak; és ezekben a törekvésekben van is ráció. Nyilvánvaló például, hogy az alku tárgya kell, hogy legyen az EU-n belül minél jobb érdekérvényesítő képesség elérése a szavazati jogok elosztása, vagy az uniós költségvetési alapokból való jobb részesedés terén.

Hasonlóan határozottan védendő a magyar érdekek a multinacionális vállalatok azon lobbitevékenysége és üzleti magatartása ellen, amely számukra egyoldalú előnyöket biztosít (például az adózás, a versenyfeltételek, az ún. transzferárak területén.) Mi több, mindezeket az EU által is kodifikált jogszabályok alapján lehet megtenni. A vázolt gazdaságpolitikai alapkérdéseket illetően azonban nincs mozgástér. Mi több, az irrealitásokon alapuló retorikai fordulatok lehetetlenné tehetik még az amúgy ésszerű – viszonylag kis mozgástérre szabott – alkukat is.

Így nem véletlen, hogy – az EU vezetőinek a reakcióit és a piac negatív reakcióit is megismerve – az ország vezetői visszavonulót fújtak, elsőként a külföld felé, kezdték megnyugtatóan az EU-t és a nemzetközi piacokat. A miniszterelnök egyértelművé tette: az ország fizetőképességének és finanszírozhatóságának fenntartása érdekében minden szükséges lépést kész megtenni. A gazdasági miniszter ugyan csak megerősítette, hogy a kormány betartja 2010-ben a 3,8 százalékos hiánycélt és 2011-re pedig 3 százalék alá megy. Ezt a kormány közleményben is megerősítette, azt leszögezte, hogy Magyarország tartja az idei 3,8 százalékos államháztartási hiánycélt és a 2011-es finanszírozási terv a kormány által meghirdetett 3 százalékos deficit-célkitűzés alapján készül. Más szóval, ebben a nagyon fontos kérdésben az új kormány halad tovább a Bajnai-kormány aktualizált konvergenciaprogramjában kijelölt úton. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy egyenlőségjelet tehetnénk az új és a régi kormány gazdaságpolitikája közé, azt azonban igen, hogy a külső elvárásokat egyetlen magyar kormány sem hagyhatja figyelmen kívül.

Mindezt a választókkal is tudatosítani kell*, mi több, ennek megfelelően kell a gazdaságpolitikát kialakítani, ami pedig nem lehet más, mint amit az előző kormány az EU-val és IMF-el kötött egyezmény alapján elkezdett. Emlékezzünk: bekövetkezik az, amire már Thomas Friedman is felfigyelt, hogy a rodriki trilemma azt eredményezi, hogy manapság rendkívül nehéz különbséget felfedezni a hatalmon levő és az ellenzéki pártok politikája között, azaz sok ország esetében nincs érdemi különbség az egymást váltó kormányok gazdaságpolitikája között, még akkor sem, ha az ellenzék kerül hatalomra.

Tehát tudomásul kell venni, hogy a kis országok közé tartozunk, és a kis országoknak sokkal kisebb a mozgásterük, ezeknél a rodriki dilemma elve egyértelműen jelentkezik. Ha pedig megalapozatlan politikát követnek például (költségvetési túlköltekezés, eladósodás), akkor súlyos árat kell fizetni a globalizálódáshoz való kényszerű alkalmazkodás folyamán – lásd Görögország példáját. Azaz számukra kisebbik rossz, ha alkalmazkodnak a globalizációhoz és nem erőltetik a függetlenséget a globalizáció hosszú távú előnyeinek a terhére, még akkor sem, ha ezt a demokratikusan kinyilvánított népakarat, választói akarat támasztja alá. Persze már a probléma elkerülése is azt igényeli, hogy ne engedjenek az ezirányú demokratikus népakarat-

* Mintha ez is elindult volna, a miniszterelnök ugyanis már utalt rá, hogy: a következő két-három évben – idézzük – „ezerszám, ezermilliárdszám kell forrásokat kivonnunk a magyar gazdaságból, hogy a korábban felvett adósságot törleszteni tudjuk, s valahogy megpróbáljunk kimenekülni az adósságcsapdából. S mindeközben fenn kell tartani az alacsony státuszúak és a polgári középosztály közötti szövettséget. Ez a feladvány. Ez az a keskeny palló, amin át kell menni”. Intenzív tárgyalások kezdődtek az IMF-fel és az Európai Unióval is a kiéleződő adósságválság megoldására.

nak, ne ígérjenek „felelőtlenül” – bár ekkor, és ez a demokrácia csapdája, nagy valószínűséggel nem választották volna meg őket.

Úgy tűnik az autokratikus hatalom, miként ezt Kína mutatja, e kihívást – legálábbis egy ideig – jobban tudja kezelni. De az igazi kihívás az, hogy ezt demokratikus keretekben oldják meg, azaz olyan politikai döntési rendszert hozzanak létre és működtessenek, amely el tudja hárítani, hogy a politika a demokrácia említett csapdjába essen, le tudják küzdeni a politika rövid távú érdekeltségét, és a politikai racionalitást össze tudja egyeztetni a közgazdasági racionalitással. A világon nem sok ország van, ahol ez sikerült, a skandináv országok azonban erre kétségtelenül jó példák. Nyitottak a világra, versenyképesek, hajlandók és képesek ennek megfelelően szuverenitásuk korlátozását is demokratikusan elfogadni, és mindezt fejlett demokratikus politikai döntési rendszer keretében menedzselni.

Magyarország sajnos még nagyon távol van ettől. Az ország igazi nemzeti célja azonban csak az lehet, hogy ezt elérje; érdemben csak ekkor zárkozhat fel a fejlett országok sorába. Ez – nem kis mértékben azért, mert már tagjai vagyunk az EU-nak és ennek a jelentőségét nem szabad alábecsülni – reális, elérhető célkitűzés, bár valószínű, hogy évtizedeket vesz igénybe. Ennek azonban előfeltétele, hogy az ország, annak mindenkori kormánya, befolyásos politikai tényezője a globalizáció által felvetett globális világgazdaság politikai trilemmájának útmutatásai alapján cselekedjen. Ha ezen útmutatások figyelmen kívül hagyásával cselekszik: elkerülhetetlen, hogy az ország nem hogy közelebb, de egyre távolabb kerül attól, hogy e célt elérje.

IRODALOM

- Financial Times [2009a]: Január 2, 1. o.
Financial Times [2009b]: Március 30, 11. o.
Friedman, Thomas [1999]: *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. Anchor.
Held, David [1995]: *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford University Press
Hoós, János [2006]: *Global Governance*. Budapest: Akadémia Kiadó
Hoós, János [2010]: *Corporate Governance*. Budapest: AULA Kiadó
Mundell, Robert A. [1961]: A Theory of the Optimum Currency Areas. *The American Economic Review* 51(4).
National Intelligence Council [2010]: *Global Governance 2025: At a Critical Juncture*. Washington D.C.
Rodrik, Dani [2000]: Governance of Economic Globalization. In: Nye, J. S.–Donahue, J. D. (szerk): *Governance in a globalizing world*. Washington D.C.: Brookings Institute Press.
Rodrik, Dani [2002]: Feasible globalizations. *NBER Working Paper* No. 9129
The Wall Street Journal [2009]: Március 16, 14. o.